

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Olient

L'evolució d'un territori de la Serra del Boumort (Pallars
Jussà) durant els segles X i XI

TREBALL FINAL DE GRAU D'ARQUEOLOGIA

CURS 2015/2016

Sabina Batlle Baró

14936482

Arqueologia Medieval-Postmedieval

RESUM

El treball estudia el territori d'Orient, situat al cor de la Serra del Boumort (Pallars Jussà, Catalunya), durant els segles X i XI, posant un especial èmfasi als canvis succeïts arran del procés de feudalització i la seva empremta en el paisatge. Davant la manca d'estudis previs, les fonts documentals, combinades amb l'estudi arqueològic del paisatge i l'anàlisi de dades espacials amb SIG han resultat imprescindibles per poder reconstruir la realitat passada d'aquest territori.

PARAULES CLAU: Orient, Serra del Boumort, Feudalització, Arqueologia del paisatge, Anàlisi de visibilitat

ABSTRACT

This work studies the territory of Orient, situated in the centre of Boumort's Mountains (Pallars Jussà, Catalunya), during the 10th and 11th centuries, putting special attention on the changes occurred as a consequence of the feudalisation process and its traces on the landscape. In order to avoid the problems caused by the lack of previous studies, the documentary sources, combined with the archaeological study of the landscape and the spatial data analysis through GIS have been essential when reconstructing the past reality of this territory.

KEYWORDS: *Orient, Boumort Mountains, Feudalisation, Landscape Archaeology, Visibility analysis*

Sumari

1. Introducció.....	2
1.1. Motivació.....	2
1.2. Estat de la qüestió.....	2
1.3. Objectius.....	4
1.4. Limitacions.....	5
2. Metodologia i fonts.....	6
2.1. L'arqueologia del paisatge com a mètode.....	6
2.4. Els Sistemes d'informació geogràfica com a eina per al tractament de les dades.....	7
2.3. Fonts.....	8
Fonts documentals.....	8
Fonts arqueològiques.....	9
Fonts fotogràfiques i cartogràfiques.....	10
Altres fonts.....	10
3. Context.....	13
3.1. Context geogràfic.....	13
3.2. Context històric.....	15
4. Anàlisi i tractament de les dades.....	19
4.1. Documentació.....	19
4.2. Evidències arqueològiques.....	21
4.3. Anàlisi de visibilitat amb SIG.....	23
5. Dels documents al paisatge.....	24
5.1. Olient: el territori.....	24
Els límits.....	24
La xarxa viària.....	27
Els recursos naturals i la seva explotació.....	30
5.2. Olient: els homes.....	32
El poblament.....	32
L'organització jurídica.....	35
6. Conclusions.....	42
7. Bibliografia.....	46

1. INTRODUCCIÓ

El present treball pretén ésser una primera aproximació a l'anàlisi del territori d'Olient durant els segles X i XI, des del punt de vista de l'arqueologia del paisatge. El subjecte del nostre estudi és un territori fins ara mai considerat, probablement per la seva marginalitat geogràfica i la seva poca importància en la documentació.

1.1. MOTIVACIÓ

L'interès per Olient sorgeix arran de l'elaboració d'un treball sobre el poblament medieval de la serra del Boumort, al Pallars Jussà. Durant la nostra recerca constatarem que en un percentatge important dels documents relacionats amb la Serra del Boumort apareixia el topònim *Olient*, que semblava tenir, doncs, una certa importància dins la zona. La inexistència d'estudis o literatura sobre aquest territori ens va dur a investigar-lo més a fons. Amb el nostre estudi pretenem començar a omplir aquest buit d'informació o com a mínim, assentar les bases de cara a una futura recerca que englobi la totalitat de la Serra, per tal de poder posar una mica de llum en la història medieval de la zona.

1.2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Sense desestimar les aportacions de l'article *Els orígens dels comtats de Pallars i Ribagorça* de Valls i Taberner (1915), la primera de les obres que hem considerat pel que fa al coneixement del Pallars medieval ha estat la *Catalunya Carolíngia* de Ramon d'Abadal. Aquesta és una obra cabdal per a l'estudi dels comtats catalans abans de l'any 1000 i, malgrat la seva reculada data de publicació –la primera edició data de 1955–, conserva encara vigència en gran mesura. La seva empremta en obres posteriors és més que evident, tot i que alguns aspectes n'han estat revisats i discutits; dins aquest corrent, i com a hereu directe de la tasca de Ramon d'Abadal, cal remarcar el recent *Atles dels comtats de Pallars i Ribagorça (v806-v998)*, de Jordi Bolòs i Víctor Hurtado. Aquesta obra, que forma part del conjunt d'*Atles de la Catalunya Carolíngia*, presenta un interessant ús de la cartografia històrica i posa l'accent especialment en els aspectes territorials –control del territori, ús dels recursos naturals, etc.

Malgrat la riquesa que ofereixen les fonts documentals, el comtat de Pallars durant el segle XI –fora ja del període tractat per d'Abadal en la seva *Catalunya Carolíngia* i a l'*Atles dels comtats de*

Pallars i Ribagorça (v806-v998) (Bolòs & Hurtado, 2012)—, no ha estat estudiat amb gran profunditat. Aquesta necessitat, que ja reivindicava Pierre Bonnassie a *Catalunya mil anys enrera* (1979: nota 5), on es dibuixa un primer esbós de la història d'aquest comtat durant els segles X i XI, segueix avui encara vigent. La publicació del volum sobre el Pallars de la *Catalunya Romànica* (Vigué & Pladevall i Font, 1984), complementat en el vessant més divulgatiu per obres com *El comtat de Pallars Jussà (1011-1191)* (Sánchez i Vilanova & Font i Rius, 1989) i *El Pallars, dels orígens als nostres dies* (Marugan & Oliver, 2005) han contribuït a omplir, en part, el buit detectat per Bonnassie però les mancances són encara evidents. I si ja és escassa la bibliografia referent al comtat de Pallars, doncs, resulta fàcil comprendre la inexistència pràcticament total d'estudis sobre la zona que ens ocupa, la Serra del Boumort.

D'altra banda, en els darrers anys han proliferat els estudis que adopten la perspectiva de l'arqueologia del paisatge, que en bona mesura és la metodologia que procurarem de seguir en l'elaboració del treball. Resulta impossible, a casa nostra, de separar aquesta disciplina de la figura de Jordi Bolòs. Enfocats sobretot en la part més humana i social del paisatge, els seus treballs sobre el poblament, la gènesi i la morfologia dels nuclis d'hàbitat i les empremtes en el paisatge medievals són nombrosos i de gran pes per a l'estudi de l'edat mitjana del nostre país (Bolòs & Hurtado, 2012; Bolòs, 1997, 1998, 2004, 2010).

En els darrers anys, també s'ha treballat la relació entre l'home i el medi des d'un punt de vista potser més científista, centrat en l'empremta humana en el paisatge natural. Dins aquest corrent cal parlar de l'equip dirigit per l'arqueòloga francesa Christine Rendu, que fou el primer, l'any 1987, en centrar els seus estudis en les evidències ramaderes d'alta muntanya als Pirineus, convertint la Cerdanya francesa en el seu camp d'estudi (Davasse, Galop, & Rendu, 1997; Mazier et al., 2009; Rendu, Campmajo, Davasse, & Galop, 1995).

Així mateix, resulta de gran importància la feina duta a terme pel Grup d'Investigació en Arqueologia del Paisatge (GIAP) de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Aquest equip, dirigit pel doctor Josep Maria Palet, ha treballat durant diversos anys —des del 2004— als Pirineus andorrans (Ejarque, Julià, Orengo, Palet, & Riera, 2011; Palet et al., 2007, 2012) i actualment centra els seus estudis, seguint la mateixa línia d'acció, a la capçalera del Ter i el Freser. Els treballs

d'aquest grup giren al voltant de l'arqueologia del paisatge, disciplina que ja havien desenvolupat anteriorment en altres contextos, com el pla de Barcelona o el Camp de Tarragona. Les seves investigacions tendeixen a centrar-se en l'explotació dels recursos naturals per part de l'home, presentant-ne una visió diacrònica, malgrat que originalment el seu període d'estudi sigui l'època clàssica. Les seves investigacions als Pirineus resulten especialment interessants per a un treball com el present, ja que per mitjà d'estudis arqueobotànics han pogut reconstruir el paisatge vegetal del passat i obtenir una visió diacrònica de la seva evolució i les transformacions que ha patit a causa de l'acció humana en els diferents períodes.

1.3. OBJECTIUS

El principal objectiu d'aquest treball és analitzar la realitat històrica del territori d'Olient, intentant comprendre'n la naturalesa i les seves característiques a tots nivells, dins els límits temporals delimitats (s. X-XI). Buscarem, doncs, estudiar l'estructura i organització interna del territori, la seva jurisdicció, la xarxa viària i de comunicacions, els diversos nuclis de poblament existents i la xarxa eclesiàstica i castral. Per altra banda, volem intentar també revisar, de forma superficial i sempre en la mesura del que ens permetin les poques dades que es disposa, la relació entre l'home i el medi, l'ús dels sòls i l'explotació de recursos naturals.

Aquesta finalitat principal comprèn a la vegada altres objectius més específics que li són, de fet, intrínsecs. D'entrada, ens proposem l'objectiu d'identificar l'Olient històric en el territori actual, tant pel que fa a la seva situació com als seus límits, camins i nuclis de poblament. La hipòtesi de la qual partim afirma que caldria situar Olient a la Serra del Boumort, i la identificació amb la zona anomenada actualment la Coma d'Olient ens sembla una proposta, d'inici, prou atractiva. En aquest sentit, pretenem corroborar aquesta afirmació i anar, si és possible, més lluny, amb la finalitat de poder localitzar i identificar aquells elements més importants d'Olient que trobem esmentats a la documentació. Ens crida l'atenció la Torre d'Olient, que presenta unes circumstàncies especialment interessants, cosa que ens duu a preguntar-nos sobre el paper d'aquesta fortificació dins el territori durant els segles analitzats.

També ens plantegem com a objectiu determinar, analitzar i entendre els canvis succeïts durant els segles estudiats (X-XI) a Olient i identificar la seva empremta en el paisatge.

1.4. LIMITACIONS

La brevetat del treball ens ha obligat a limitar l'objecte d'estudi tant pel que fa a l'extensió geogràfica (limitant la zona estudiada al territori d'Olient sense tenir en compte la resta de la Serra del Boumort) i cronològica (centrant-nos bàsicament en el segle X i XI, que és el moment del qual disposem de documentació). Aquests límits, tot i que permeten dur a terme un estudi potser més precís, impedeixen de tenir una visió global i diacrònica dels canvis succeïts en el territori i, per tant, no faciliten les comparacions i l'anàlisi de l'evolució dels processos.

Per altra banda, les poques dades que es disposava, tant per la manca de documentació generada a la zona i l'època estudiada com de bibliografia específica i intervencions arqueològiques, han suposat una dificultat afegida a l'hora de dur a terme la recerca. Malgrat tot, aquest fet no ha significat tant una limitació com, alhora, una motivació per cercar altra informació i buscar fonts alternatives i complementàries per assolir els objectius plantejats.

2. METODOLOGIA I FONTS

2.1. L'ARQUEOLOGIA DEL PAISATGE COM A MÈTODE

Per a l'elaboració del treball hem procurat utilitzar fonts de naturalesa ben diversa per poder obtenir, així, un major gruix d'informació i aprofitar al màxim les poques dades que teníem. En aquest sentit, la combinació de fonts documentals i arqueològiques ha estat d'una importància cabdal, sense deixar, però, de complementar-les amb fonts bibliogràfiques o toponímiques.

La principal metodologia utilitzada, però, han sigut els mètodes de l'arqueologia del paisatge, que ens han permès analitzar l'empremta que ha deixat l'home en el paisatge al llarg de la història. Hem centrat la nostra atenció, doncs, en les transformacions antròpiques del medi que han restat fins als nostres dies, des de xarxes viàries a explotacions agrícoles i ramaderes o els mateixos nuclis de població, per tal de poder inferir, a partir i gràcies a l'anàlisi d'aquestes evidències, la història del territori treballat.

Tot i això, hem procurat treballar tenint sempre present que el fet de limitar cronològicament el treball, i centrar-nos únicament i exclusiva en els segles X-XI, suposa un entrebanc a l'hora d'emprar el paisatge com a font. Som conscients dels problemes que pot suposar pretendre reconstruir el paisatge de forma retrospectiva partint de l'estat actual. Per molt que la zona analitzada hagi patit poca pressió antròpica durant els darrers segles, i, per tant, no hagi estat gaire transformada, no podem tenir la certesa absoluta que les evidències que podem trobar en l'actualitat (siguin de la naturalesa que siguin) es corresponen a una realitat determinada. Aquesta limitació s'accentua, a més, si l'anàlisi no va acompanyada d'un estudi diacrònic que permeti saber quines transformacions poden haver afectat el paisatge durant els anys que separen els dos moments —el que podem analitzar i el que volem reconstruir. Tot i això, creiem que aquestes limitacions, mentre es tinguin sempre en compte, no han d'invalidar la metodologia; és aquí on s'obren les portes al joc de les hipòtesis, que esperem que algun dia es puguin comprovar o revocar sobre la base de futures intervencions arqueològiques.

2.4. ELS SISTEMES D'INFORMACIÓ GEOGRÀFICA COM A EINA PER AL TRACTAMENT DE LES DADES

La variable espacial és inherent en un estudi de les característiques d'aquest treball. Una de les idees principals del treball era, de bell antuvi, l'ús combinat de sistemes informàtics en el tractament de dades –ja sigui aquells que tan sols en faciliten la gestió (bases de dades) com els Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG), que permeten situar-les i analitzar-les en el seu context espacial. Aquest objectiu era, en part, motivat per l'interès personal per aquests programes i la voluntat d'iniciar-nos i aprofundir en el seu coneixement. Això no obstant, creiem que, malgrat que la decisió no fou en un primer moment motivada per una necessitat directa, han resultat una peça clau del desenvolupament del treball.

Els sistemes d'informació geogràfica queden a mig camí entre una metodologia i una font; els podríem considerar una eina per elaborar fonts complexes (Yubero Gómez & Rubio, 2010:29). És a dir, permeten tractar grans quantitats de dades i, a partir d'aquestes, aplicar mètodes d'anàlisi que ens permeten obtenir informació que d'altra manera no hauríem pogut atènyer. Aquest procés, però, requereix una interpretació tant inicial –de les dades treballades i analitzades– com posterior –dels resultats¹. Aquests, com hem dit, constitueixen, en si mateixos, una font, però mai poden ser la finalitat del treball.

En aquest estudi els SIG han estat utilitzats en diversos graus. En primer lloc, atesa l'evident naturalesa territorial de l'estudi, com a eina central per relacionar la variable espacial de les dades extretes de les diferents fonts. En aquest sentit, les característiques del programa, que requereix unes coordenades determinades per poder treballar amb la informació, han fet necessari un treball d'interpretació i de presa de decisions que ha resultat vital per al plantejament d'hipòtesis i el desenvolupament posterior de l'estudi. D'altra banda, han estat especialment útils per posar en relació les fonts cartogràfiques de les quals es disposava, sobretot per georeferenciar mapes antics i fotografies aèries de vols diversos, cosa que ha permès comparar-ne la informació. Però per anar una mica més enllà, hem volgut utilitzar una petita part del seu potencial analític duent a terme una anàlisi de visibilitat.

1 Per a una explicació detallada del funcionament dels sistemes d'informació geogràfica i la seva aplicació en arqueologia remetem al llibre *Models geogràfics, GIS i arqueologia* (Yubero Gómez & Rubio, 2010).

Malauradament, la mida reduïda de la zona analitzada i el conjunt de dades amb el qual s'ha treballat ha impedit realitzar estudis estadístics, que haurien permès comprovar la significació dels resultats. Davant aquesta situació, doncs, els SIG perden gran part de la seva funcionalitat, i els usos que se'n poden fer queden força reduïts, tot i que no deixen de ser una metodologia interessant i amb prou potencial com per realitzar certes anàlisis i extreure'n conclusions.

Per a l'estudi i anàlisi de les dades hem treballat amb programari lliure, QGIS (versió 2.6.1) i GRASS (versions 6.4.3 i 7.0.3). El DEM (model d'elevació digital del terreny) utilitzat ha estat obtingut a través de l'Institut Cartogràfic de Catalunya². Com que la zona analitzada és molt reduïda –s'ha hagut de treballar, doncs, a microescala– i les transformacions antròpiques modernes no massa profundes, s'ha optat per utilitzar un DEM amb una resolució espacial de 5 metres (és a dir, un model de l'elevació del terreny format per una quadrícula de cel·les cadascuna de les quals fa 5 metres de costat).

2.3. FONTS

Per a l'elaboració d'aquesta anàlisi s'ha treballat essencialment amb fonts documentals. La raó principal és que s'ha escrit ben poca literatura crítica d'aquesta zona que, com ja hem apuntat, fins ara no ha captat especialment l'interès ni d'historiadors ni d'arqueòlegs. No deixa de ser comprensible: el seu caràcter muntanyenc i la seva poca densitat de població han atorgat al Boumort un caràcter molt natural i més aviat feréstec. Els pocs que s'han interessat per la seva història han estat sobretot excursionistes, que, moguts per l'interès natural que desperten els paisatges d'aquestes contrades, han descobert restes d'un passat més antropitzat del que hi veiem a primer cop d'ull avui en dia.

Fonts documentals

La situació fronterera de la zona estudiada fa que la documentació referent a aquesta estigui molt dispersada en diferents arxius; així, els documents localitzats que fan referència a Olient es troben repartits entre l'Arxiu Capítular d'Urgell, l'Arxiu Ducal de Medinaceli i la Biblioteca de Catalunya (Puig i Ferreté, 1991:4), entre d'altres. La documentació utilitzada es troba en gran part publicada, tot i que també s'han localitzat i utilitzat tres documents inèdits procedents del fons del monestir de

2 <http://www.icc.cat>

Sant Pere de les Maleses, actualment a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, que es presenten transcrits a l'Annex Documental.

Els documents inèdits utilitzats i editats en el present treball (doc. 1, doc. 2 i doc. 3) es conserven a Sevilla, a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, malgrat que són consultables en format microfilm a l'arxiu del monestir de Poblet i l'Arxiu Comarcal de Sort. La raó per la qual aquesta documentació es conserva tan lluny del seu origen és ben senzilla: el darrer comte de Pallars Sobirà, Hug Roger III, va perdre el comtat en oposar-se a Ferran el Catòlic, que l'hi confiscà; el rei el vengué a Ramon Folc de Cardona, i a causa de la unió d'aquesta nissaga amb els ducs de Medinaceli el 1653, el comtat – ara elevat a marquesat per gràcia reial – de Pallars i tota la seva documentació quedaren lligats a la casa sevillana. Cal remarcar el trasbals que suposà això per als documents; l'arxiu patí, doncs, nombrosos trasllats i canvis en la seva estructura, agregacions a altres fons i reorganitzacions (Ravina Martín, 1974; Sánchez, 2007).

Tots tres documents han perviscut gràcies a còpies, i de cap se'n conserva l'original. De dos d'aquests (doc. 1 i doc. 3) se'n tenen sengles còpies figurades del segle XV, és a dir escrites amb lletra que pretén imitar l'original, cosa que ha estat identificada, en altres casos semblants, com una evidència de falsedat (Ravina Martín, 1974). D'altra banda, el document restant (doc. 3), així com també el doc. 1, foren recollits el segle XVII juntament amb altres documents relacionats amb el monestir de Sant Pere de les Maleses (Castell, 2006) i copiats en un quadern de paper que actualment presenta un precari estat de conservació, principalment a la part inferior dels folis. Cal destacar que a l'hora de transcriure el document 1 i dur-ne a terme l'edició, tot comparant les dues còpies de les quals es disposava, s'ha observat una certa quantitat de diferències entre les dues versions, que porten a actuar amb prudència a l'hora d'interpretar el text del segle XVII, tant en aquest cas com en el doc. 3.

Procedents d'aquest mateix arxiu són també els documents editats per Pau Castell (2010) en relació a les primeres incorporacions territorials del monestir de Sant Pere de les Maleses (doc. 4 i doc. 5).

Fonts arqueològiques

El Boumort és una zona on s'ha dut a terme poques intervencions arqueològiques, cosa que demostra un cop més la marginalitat a la qual ha estat relegada l'àrea. Més enllà dels articles de la

Catalunya Romànica (Vigué & Pladevall i Font, 1984) que s'hi refereixen, les notícies de jaciments o restes arqueològiques dins la zona estudiada són puntuals i molt esporàdiques: trobem solament algunes referències a Hortonedà i Claverol a *Castells catalans* (Català, n.d.) i a *Castells Romànics catalans* (Buron, 1989), així com notícies d'algunes esglésies de la zona a l'*Inventari d'esglésies* de Gavín (Gavín i Barceló, 1977). Aquest fet, tot i suposar una limitació, demostra que queda molta feina per fer, i que, per tant, és realment necessària la realització d'un treball –de molta més magnitud que no pas aquest– en relació a aquesta zona.

Per tal de salvar aquesta limitació, i amb l'objectiu de conèixer més la zona, s'han dut a terme diverses sortides de camp que ens han permès localitzar alguns punts d'interès arqueològic. Totes les estructures identificades durant aquestes sortides han estat degudament registrades fotogràficament i amb croquis i georeferenciades amb l'ajuda d'un GPS portàtil.

Fonts fotogràfiques i cartogràfiques

A l'hora d'estudiar el paisatge i els seus elements tant antròpics com naturals, resulta imprescindible tenir en compte els grans canvis que l'han afectat durant els darrers anys. L'impacte humà sobre el medi s'ha incrementat de forma molt important d'ençà la industrialització i la mecanització del camp i, sovint, l'aparença que presenta als nostres dies s'allunya massa de l'època que es vol estudiar. Per això cal remetre's a les representacions més antigues que se'n pugui tenir, ja que seran més fidedignes a la situació que aspirem entreveure-hi. A l'hora de realitzar l'estudi, sobretot per analitzar la xarxa viària, ens hem basat en les dades fotogràfiques i cartogràfiques més antigues i detallades de què hem pogut disposar. Així doncs, hem partit de les Minutes Municipals elaborades pel Servei Geogràfic de la Mancomunitat de l'any 1914³ i d'algunes fotografies aèries del vol de 1956, –procedents, tots dos, del fons històric de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

Altres fonts

Guies i apunts excursionistes

La naturalesa del territori estudiat va lligada, com ja hem vist, a una mancança de literatura científica sobre el tema. Aquesta mateixa naturalesa, però, fa la zona especialment atractiva a ulls

3 <http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/landingpage/collection/minutes>

d'altres estudiosos; en aquest sentit, els testimonis d'excursionistes i viatgers esdevenen, per a les zones de muntanya, una font molt rica. En el nostre cas hem tingut en compte les notícies tant actuals (Cortès Ribelles, 2005) com dels segles XIX i XX (Miró, 2004; Rocafort, 1889), malgrat la poca atenció que posen aquests darrers en una zona erma i deshabitada com és el Boumort. Aquestes notes resulten especialment interessants perquè solen nodrir-se de la tradició oral, per la qual cosa aporten testimonis de gran valor.

Fonts orals

En zones de muntanya on el coneixement del territori és imprescindible, cal no menystenir la importància de la memòria oral. Amb la intenció de realitzar una revisió al màxim de profunda i exhaustiva possible sobre el territori estudiat, s'ha procurat recopilar informació entre els veïns de la zona mitjançant l'enquesta oral i amb la finalitat de recollir dades de naturalesa ben diversa, ja fos toponímica, arqueològica o historico-llegendària.

Els nostres informadors són de la família Aubarell de la Pobla de Segur, propietaris de part de la Coma d'Orient i molt lligats al territori. El seu lligam amb la ramaderia ens ha aportat també informació sobre el pas de les cabaneres i les activitats pecuàries tradicionals de la zona.

Deixant de banda l'evident interès de recollir coneixement que, malauradament, es va perdent de forma inexorable, la informació recopilada amb l'enquesta oral ens ha permès ampliar el nostre coneixement de la zona i localitzar dos jaciments arqueològics a la Coma d'Orient.

Toponímia

En un estudi com el present, centrat sobretot en l'anàlisi històricoarqueològica d'una zona i d'un paisatge, la informació que pot aportar la toponímia és molt important (Amigó, 1999).

La toponímia actual de la Serra del Boumort ens parla d'un paisatge ben diferent al que podem observar avui: en els topònims han quedat fossilitzats els pobles i les bordes avui abandonats, els conreus que ara són coberts de bosc i l'existència d'altres activitats pretèrites, que s'insinuen aquí i allà. Així, tot i que no es puguin utilitzar com a única font d'estudi, sí que és interessant tenir en compte els topònims, utilitzats com una eina de treball que permet unir en alguns casos la realitat que transmeten els documents i l'actualitat, situant-los o relacionant-los en el paisatge que ha arribat

als nostres dies.

D'altra banda, es pot fer un pas més enllà. Els estudis toponímics a la zona dels Pirineus han resultat clau per a l'anàlisi de certs períodes poc clars i per reconstruir el passat d'aquesta zona: la pervivència de tradicions d'origen prerromà, l'extensió del control romà –només materialitzat a les valls–, la continuïtat de poblament durant la tardoantiguitat, l'empremta de l'ocupació islàmica i fins i tot la densitat de població durant els primers segles medievals, o aspectes de l'economia d'aquesta societat (Bolòs & Hurtado, 2012; Bonnassie, 1979; Coromines & Casacuberta, 1989).

Malgrat tot, la poca presència de topònims als documents que s'han conservat sobre la zona estudiada, Olient, fan impossible de poder treballar amb toponímia medieval; per aquesta raó, hem volgut ésser especialment prudents a l'hora de tenir en compte aquesta font.

3. CONTEXT

3.1. CONTEXT GEOGRÀFIC

Situada a la banda mediterrània del Pirineu central, la Serra del Boumort forma part de les serralades interiors que constitueixen el Prepirineu català (Solé Sabarís, 2004:28). Es troba a cavall entre el Segre i la Noguera Pallaresa, que obren sengles congostos a est i oest de la serra –Tresponts i Collegats respectivament– tot delimitant-ne així l'extensió i creant una separació clara que l'aïlla dels conjunts muntanyosos dels voltats. Al nord, la serra és delimitada per les valls del riu Major i de Taús i al sud limita amb la depressió de la Conca de Tremp –una zona plana i fèrtil, que ocupa la part central de la comarca del Pallars Jussà (Mapa 1). La seva localització és, doncs, rellevant, ja que és una de les entrades als Pirineus i es troba entre dues de les valls més importants de la zona central d'aquests, la vall de la Noguera Pallaresa i la vall del Segre.

La geologia de la Serra del Boumort és de naturalesa calcària i rica en conglomerats. Aquests, generalment, estan dipositats a la capa superior i, per la seva menor duresa, han estat fortament modelats pels agents erosius, cosa que dóna lloc a unes formes ben característiques –el Roc de Santa n'és l'exemple més destacable– i a nombrosos abrics i balmes. Tot i això, la singular evolució geològica de la zona ha donat lloc a inversions en l'estratigrafia cronològicament lògica: els conglomerats, en ser formats per aportacions fluvials posteriors, s'haurien de trobar en capes més superficials que el terreny calcari originari de la zona, cobrint aquest darrer; en alguns punts, però, sobretot en vessants i estimballs, s'observen capes de conglomerats entre formacions calcàries molt característiques d'aquesta serra. S'hi duu a terme també una certa activitat càrstica d'origen molt antic –36 milions d'anys com a mínim (López Martínez, 2013:48)– que ha transformat la morfologia de la serra donant lloc a formacions travertíniques, avencs i coves, i que en condiciona fortament la cobertura vegetal.

La profunda erosió d'aquesta capa superior de conglomerats ha propiciat que la Serra del Boumort presenti un fort desnivell –des dels més de 2000 metres del Cap del Boumort fins als vora 600 metres del llit del riu Noguera Pallaresa– en una àrea, per contra, relativament reduïda. Aquesta gran diferència altitudinal es tradueix en un terreny molt muntanyós. El marcat desnivell, així com

la naturalesa tova dels conglomerats i l'activitat càrstica han facilitat l'acció erosiva de l'aigua, donant lloc a torrents molt encaixonats que solquen les muntanyes. Tot plegat, doncs, dóna com a resultat una orografia difícil, amb nombrosos desnivells, estimballs, barrancs, llaus i cingles rocosos.

La zona del Pallars on se situa la major part de la Serra del Boumort presenta actualment un clima fortament marcat per l'estacionalitat; així, els hiverns són molt freds i, per contra, els estius són especialment càlids i secs –quasi fins a atènyer els 40 °C en alguns casos. Tot i que no tindria sentit fixar l'atenció a la pluviometria de la zona en l'actualitat, sí que resulta interessant destacar que és significativament major que la de la plana, fins al punt de doblar-la (Cortès Ribelles, 2005:29). Dins aquesta dinàmica, la serra presenta una diversitat de microclimes, propiciada per la gran diversitat altitudinal; aquest fet dóna lloc a una gran varietat botànica, que es tradueix en una vegetació rica i variada (Cortès Ribelles, 2005:33).

D'altra banda, la geologia calcària de la zona i la seva activitat càrstica, amb les filtracions d'aigua característiques d'aquest tipus de terreny, donen lloc a un terreny àrid i sec, on el poc sòl i l'escassetat d'aigua dificulten, en algunes zones, la proliferació d'una gran cobertura vegetal. El paisatge resultant, en els punts on regnen les calcàries, és, doncs, més aviat erm, com destaca Madoz en les seves notícies sobre els pobles del Boumort, on parla d'un territori *áspero y montañoso i quebrado, flojo y de mala calidad* (Madoz, 1985:187;473). Això no obstant, en les parts més altes del massís, que durant l'hivern queden cobertes de neu, es troben prats alpins (Cortès Ribelles, 2005:30; Solé Sabarís, 2004:343).

La Coma d'Orient

La Coma d'Orient és una depressió d'una extensió de 5,5 km² situada al cor del Boumort, a uns 1.350 m. sobre el nivell del mar, al nord del Cap del Boumort. Envoltada de muntanyes que rondan els 1.900 m., s'estén de forma allargassada d'est a oest, des del Tossal de Caners i el Prat Montaner – límits orientals amb la Vall de Cabó– fins a l'estret barranc excavat pels torrents estacionals que desaigüen de la coma cap al Barranc de l'Infern. La profunditat d'aquest solc impedeix un fàcil accés per l'oest, obligant a rodejar els contraforts situats al nord-oest i sud-oest per poder entrar a la plana.

La geologia càrstica del terreny fa que sigui una zona força seca; tot i que hi ha fonts naturals i torrents, el seu caràcter és estacional i sovint estan secs. Això no obstant, la coma presenta unes característiques mínimament bones per a l'agricultura, especialment en comparació a la resta de la serra, sobretot gràcies a la seva orografia suau. D'altra banda, la proximitat a les carenes i pastures de les parts més elevades del Boumort en fan també una zona òptima per a l'explotació ramadera. Es pot considerar que, des del punt de vista econòmic, és una de les parts més rellevants del Boumort, juntament amb la zona d'Hortoneda.

3.2. CONTEXT HISTÒRIC

El poblament de la zona del Boumort es remunta a èpoques prehistòriques, com demostren les restes localitzades en algunes balmes prop de la vall de Carreu. També s'han documentat monuments megalítics a zones properes (la Vall de Cabó, a l'Alt Urgell; i el Pla de Corts i la Serra de Peracalç al Pallars Sobirà), per bé que a la Serra del Boumort no se n'hagin localitzat evidències.

La situació del Pallars durant la protohistòria i en època antiga, la conquesta romana i la influència de l'imperi sobre aquests territoris ha estat poc estudiada. Les restes iberoromanes de la ciutat de Iesso, l'actual Isona (Belmonte et al., 2015; Payà, Puig, & Reyes, 1994), les empremtes encara vigents de centuriació romana a la Conca Dellà (Reyes, González, & Garcia, 2001) i la presència documentada d'algunes viles a la zona del Pallars Jussà, així com les evidències d'explotació metal·lúrgica a certes valls del Pallars Sobirà (Augé, Gassiot, & Pèlachs, 2012) demostren un cert interès dels romans a establir relacions amb els Pirineus pallaresos (Bolòs & Hurtado, 2012:13). Altre cop, però, no tenim informació sobre l'ocupació humana de la Serra del Boumort durant aquest moment.

De l'època visigòtica, tampoc gaire estudiada, coneixem l'existència, al Pallars Jussà, d'alguns centres monàstics, –com el que ha evidenciat l'excavació al jaciment de Els Altimiris, a Sant Esteve de la Sarga (Alegria & Sancho, 2010), i el cenobi de Santa Grata, a Senterada– i de fortificacions o assentaments fortificats –Llimiana, Castissent o el poblat fortificat de Sant Martí de les Tombetes, on s'estan realitzant intervencions arqueològiques. Durant els anys de dominació islàmica, el Pallars restà sota el control dels regnes musulmans, fent la funció de frontera d'aquests. Així, es creu que la influència islàmica sobre aquesta part va ser poc rellevant i que es va reduir només a un cert control

jurisdiccional sobre la població indígena (Bolòs & Hurtado, 2012:14; D'Abadal, 2009:75; Marugan & Oliver, 2005:47-48; Sancho Planas, 1995:35). Davant la feblesa dels regnes musulmans, ja al tombant de segle IX, el comtat de Tolosa, per iniciativa pròpia, començà la conquesta del vessant sud dels Pirineus, en concret de la zona pallaresa i ribagorçana, situant la frontera al Congost de Collegats, encara uns quilòmetres al nord de la Serra del Boumort (Bolòs & Hurtado, 2012:16).

Vora l'any 872, el comte Ramon II⁴ inicià el procés d'independència, que s'assolí completament amb Ramon III, primer comte de la casa comtal del Pallars. És en els anys de Ramon II que el poder comtal s'expandeix i posa les seves bases, ampliant el nombre de viles que tenia sota la seva jurisdicció; és també en aquest moment que s'estén el terme “*Pallars*”, que fins aleshores denominava la zona situada entre Arboló i Llavorsí (Marugan & Oliver, 2005:54). També fou aquest comte el primer que, segons sembla, féu avançar cap al sud la frontera, que en aquell moment es trobava a Collegats, fins a la plana, annexionant així, entre d'altres, el territori del Boumort (Bolòs & Hurtado, 2012:21). No obstant això, aquesta és una època també marcada per les contínues algarades musulmanes i els conflictes interns amb la noblesa (Bolòs & Hurtado, 2012:18; Marugan & Oliver, 2005:49). A la mort d'aquest el comtat es dividí entre els seus quatre hereus, formant així el comtat de Pallars per una banda i Ribagorça per l'altra (Bolòs & Hurtado, 2012:17; D'Abadal, 2009:128).

El segle X és una època marcada per les algarades musulmanes, però també per la consolidació del territori conquerit –la major part del futur comtat de Pallars Jussà– que s'evidencia juntament a un procés de repoblament (Sancho Planas et al., 2009:49). A la documentació del segle X s'observa un augment dels nuclis de poblament que s'acompanya d'un increment en el nombre de petits castells o simples torres de vigilància, construïdes en punts estratègics i principalment a les zones de frontera (Sancho Planas, 1995:38).

El segle XI és un període especialment turbulent al Pallars. El nou mil·lenni s'enceta amb la mort del comte Sunyer (1010) i la repartició del comtat entre els fills d'aquest. Aquesta divisió del comtat en dos –Pallars Jussà i Pallars Sobirà– no fou, però, del tot clara; de fet, sorgí del repartiment dels alous que posseïa el comte, per la qual cosa tant un com altre germà tenia possessions dins el comtat

4 Pel que fa a la problemàtica numeració dels comtes de Pallars anomenats «Ramon», vegeu la nota 4 de *Sancho Planas, Castells Farré, Vinyoles, & Agustí Farjas, 2009*.

veí (Sancho Planas et al., 2009:49). El fet que a la documentació se segueixi parlant del *comitatu Paliarense*, per exemple, demostra la poca definició d'aquestes fronteres (Sancho Planas, 1995:36-37). Aquest repartiment i la separació conseqüent suposaran l'inici d'un seguit d'enfrontaments fronterers entre les dues noves dinasties comtals que duren a un conflicte fratricida de caràcter quasi crònic al llarg de tot el segle.

El govern de Ramon V de Pallars Jussà (1044-1098) es podria considerar, en certa manera, paradigmàtic de les transformacions i els desajustaments que suposà la instauració del feudalisme. Durant el seu mandat, el poder comtal es veu contínuament amenaçat per la creixent puixança dels nobles de les contrades i per l'especial ambició de certes famílies, que fa trontollar l'equilibri de poders que hi havia hagut fins al moment (Bonnassie, 1979; Martínez i Teixidó, 1991).

És amb Ramon V que les diferències amb el veí comtat de Pallars Sobirà, sobretot durant el govern del seu cosí Artau I, s'intensifiquen; la brutalitat dels enfrontaments i la insistència dels litigis són ben palesos en la documentació que ens n'ha arribat (Miquel Rosell, 1945). Tots dos comtats es reclamen mútuament possessions que, en el moment de la divisió, quedaren en mans de l'altre: la vall de Boí, la zona de Lavaix, la Conca de Dalt, el congost de Collegats i alguns punts de la vall d'Àneu són les àrees on rau la disputa. La frontera, doncs, no és ni clara ni acceptada per tots dos costats.

Malgrat tot, el nord del comtat no és l'única zona on Ramon V veu amenaçada la seva frontera: a l'est, la pressió del comtat d'Urgell sobre la Conca Dellà, zona natural d'expansió del Pallars, amb els castells de Bóixols, Abella, Llordà, Conques, Toló i Llimiana, és cada vegada més forta (Bonnassie, 1979:76; Marugan & Oliver, 2005:52). Al sud, l'avenç de l'embat conqueridor d'Urgell, materialitzat en la figura d'Arnau Mir de Tost, tanca el Pallars a la zona del Montsec, cosa que suposa la supressió de qualsevol aspiració expansionista de Ramon V (Fité i Llevot & González i Montardit, 2010).

El comte, així, es veié encaixonat, sense possibilitat d'expandir els seus territoris, i amb amenaces de tots costats; no és d'estranyar, doncs, que l'escac en el qual es trobava el poder comtal facilités la revolta d'una noblesa ja descontenta, que veié en la feblesa del seu comte una possibilitat de puixança (Sancho Planas et al., 2009). Els vassalls més poderosos aprofiten la situació per aliar-se

amb els enemics del comte o per fer-lo renunciar als seus drets i potestats (Bonnassie, 1979:78); entre aquests, destaquen per la seva ambició dues famílies especialment bel·ligerants: els Orcau i els Vallferrera, que mantindran collat el poder comtal durant la segona meitat del segle XI. L'apoderament d'aquests dos llinatges és ben evident a través de la documentació: a principis del segle XII, pocs anys després de la mort de Ramon V, Tedball d'Orcau es fa anomenar *Principis castro Orcallensis* (Martínez i Teixidó, 1991:31; Pagès, 1999).

En aquest punt, les tensions es fan insuportables i Ramon V no dubta a buscar ajut dels musulmans del sud per aplacar les possibles revoltes, i facilita un atac sarraí a les seves pròpies contrades. La conseqüència es fa palesa ben aviat amb un reforç de l'autoritat comtal: a partir del 1070 els juraments de fidelitat al comte es disparen i la seva distribució desigual en tot el territori del comtat demostra que es tracta d'un fenomen de caràcter intern, sense cap relació directa amb els conflictes de frontera (Bonnassie, 1979; Kosto, 1997).

És en aquest context d'enfrontaments territorials, algarades musulmanes i revoltes nobiliàries que hem d'enquadrar la realitat estudiada a la Serra del Boumort, i és, de fet, durant aquests dos segles i mig (finals del IX principis del XII), quan trobem el major nombre de notícies sobre aquesta zona en la documentació. Resulta important, doncs, tenir en compte aquesta situació d'inestabilitat per tal d'entendre la dinàmica tant interna com externa de l'àrea estudiada.

4. ANÀLISI I TRACTAMENT DE LES DADES

4.1. DOCUMENTACIÓ

Els primers documents on trobem el topònim *Olient* daten de finals del segle X, i el darrer esment el tenim a mitjans del XIV. Es tracta, doncs, d'un període força delimitat en el temps, que engloba els segles centrals de l'edat mitjana; el gruix de documentació en la qual s'esmenta aquest topònim, però, es pot enquadrar en els menys de 50 anys que transcorren de finals del segle XI a principis del XII.

Els dos documents on apareix *Olient* per primera vegada tenen unes característiques semblants: ambdós estan relacionats amb donacions fetes al monestir de Sant Pere de les Maleses a la zona del Boumort.

Cal, però, anar més enllà de la simple constatació de la notícia i preguntar-nos a què fan referència aquests dos documents en emprar el topònim *Olient*. Potser la resposta es troba en la terminologia i les formes amb què es presenta el topònim als documents. En tots dos casos, *Olient* apareix citat com una afrontació, sol, sense cap especificació que ens pugui donar referències de la seva naturalesa; quan en els documents d'aquesta època es dibuixa un terme que afronta amb nuclis habitats, aquests es descriuen convenientment: *de ipsa vila de Senius et de ipsa vila de Sellua...* (doc. 4). Podria, doncs, ser tan sols una referència orogràfica; normalment, però, els mateixos documents no s'obliden d'especificar la naturalesa d'aquests punts de referència del paisatge: *ipso prato de Labet* (Castell, 2006), *flumen Nocharia* (doc. 4), *collo de Romaneda* (doc. 5)... Potser, doncs, es podria interpretar aquest topònim com la designació d'un territori més ampli –impossible d'identificar amb un sol accident geogràfic– que contingues més d'un nucli de població al seu interior –i per tant, difícil d'inserir en una sola categoria– del qual els límits ja fossin prou coneguts.

No és fins vora un segle després que es torna a trobar el topònim *Olient* a la documentació; en aquest cas, ja apareix com a objecte directe del document. El 1071 Ramon Miró d'Orcau atorga testament; entre nombroses possessions arreu del comtat de Pallars Jussà, especialment a la Conca Dellà, el testador deixa al seu fill Pere els drets que té sobre diverses viles i castells del Boumort (Claverol, Santa i Ortoneda) *simul cum ipso castro de Ulien* (doc. 6). És l'única menció que es

coneix del Castell d'Olient, i la primera d'un nucli de població dins Olient. En la documentació posterior de la família Orcau aquesta possessió desapareix; és possible que en perdessin els drets. Com ja s'ha exposat, el segle XI és un període de conflicte a la zona, i Olient, situat al punt on conflueixen els tres comtats enfrontats (Pallars Sobirà, Pallars Jussà, Urgell), per molt que no sigui un dels territoris disputats, podria haver-se vist afectat pels enfrontaments. D'altra banda, cal no oblidar que, precisament, la família Orcau és una de les nissagues que planta cara al comte Ramon V. És justament a principis de la dècada dels 70 que la tendència canvia i la família comtal del Pallars Jussà comença a recuperar el control del comtat, i és també en aquest moment quan s'intensifiquen els conflictes amb l'Urgell. Sigui com sigui, doncs, la situació del moment és prou convulsa com perquè no sorprengui un eventual canvi de la senyoria del castell.

Deu anys més tard, Pere Udalard, nebot del comte Ramon V, fa donació al monestir de Santa Maria de Gerri d'un capmàs situat in castro de *ipsa Turre duliem* (doc. 7); significativament, indica, ho fa mogut per l'agraïment d'haver recuperat el castell per intercessió de santa Maria i sant Vicenç («*propter miraculum [...] de predicto castro quod michi reddidit*»). La donació d'aquest capmàs es repeteix en successives ocasions (doc. 3, doc. 8, doc. 9). També d'aquest període, comprès entre el 1072 i el 1101, daten els documents restants, on apareix l'església de Sant Martí d'Olient, donada pel mateix Pere, juntament amb Arnall Arnall, al monestir de Sant Pere de les Maleses (doc. 1 i doc. 2).

A partir del segle XII els esments d'Olient en la documentació esdevenen puntuals i molt esporàdics. El 1209 apareix el topònim (Puig i Ferreté, 1991:doc. 198) donant nom a una terra – *terra duliem*– situada a la propera localitat de Solduga (població actualment deshabitada del municipi de Baix Pallars, al Pallars Sobirà i dins també de la Serra del Boumort). No és fins al 1378 que tornem a tenir notícia d'Olient; aquesta vegada en relació directa amb els seus nuclis de població, que apareixen per primera i última vegada en un fogatjament, com a propietat de la família Orcau (Redondo García, 2002). A partir d'aquí, el més absolut silenci embolcalla l'esdevenir del territori, exceptuant una darrera aparició a l'*Spill manifest de totes les coses del vescomdat de Castellbò*, ja a principis del segle XVI. Aquí es torna a trobar un esment d'Olient, aquest cop com a afrontació, juntament amb els termes de Cuberes i Carreu, de la vall de Cabó (Tragó, 1982:32).

4.2. EVIDÈNCIES ARQUEOLÒGIQUES

Atesa la manca de temps i mitjans per realitzar una prospecció de la totalitat del territori, s'ha optat per acotar unes zones de possible interès arqueològic i visitar-les en les sortides de camp. En revisar la toponímia de la zona s'observen dos punts que presenten topònims especialment interessants; en primer lloc, *La Torreta*, a la part est del Solà de la Coma d'Olient, i en segon lloc la zona oest de la coma, on trobem una àrea que comprèn els topònims de *Sant Andreu*, *la Serra de la Capella* i *Els casalots* (fig. 2). D'altra banda s'ha comprovat la potencialitat d'aquestes zones identificades a partir del testimoni oral dels veïns de la zona.

La Torreta

L'estudi de la microtoponímia de la coma ens permeté identificar un topònim prometedor des del punt de vista arqueològic. Aquest nom de lloc, *La Torreta*, podia ser relacionat per la seva etimologia amb una construcció fortificada, per la qual cosa es decidí visitar la zona per comprovar l'existència d'evidències arqueològiques d'aquesta hipotètica edificació. Posteriorment, les sortides de camp i les notícies orals aportaren més informació sobre la potencialitat arqueològica de la zona.

La Torreta és un sortint rocós, un dels darrers contraforts del vessant sud del Solà de la Coma d'Olient, que es troba a la part nord-est de la Coma d'Orient (fig. 10). La situació d'aquest punt i les seves característiques geomorfològiques són prou rellevants; es tracta d'un morro de forma triangular, protegit a banda i banda per dues parets naturals de fins a uns 5 metres (fig. 16). Situat prop del final de la coma, des del turó es pot controlar el pas carener pel Prat Muntaner –on passa la cabanera– i la frontera amb l'Urgell i la vall de Cabó. D'altra banda, el camí que porta d'Horteda a Taús i travessa la coma, enfila el vessant just en aquell punt, de manera que transcorre una estona sota les parets de pedra del turó. Tot sembla indicar, doncs, unes característiques òptimes per a la construcció d'una fortalesa. Al capdamunt d'aquest morro s'observen evidències arqueològiques, per bé que molt afectades per l'erosió.

Al vèrtex nord del turó, el punt més elevat d'aquest, i arran de l'estimball, s'evidencien restes d'una paret construïda amb morter de calç (fig. 11, fig. 12 i fig. 13); els murs que en queden actualment conserven poca potència, i el mal estat de conservació dificulta la identificació clara de l'antiga planta. Malgrat tot, els pocs trams que resten amb certa entitat mostren un mur d'entre 0,80 i 1,20

metres d'amplada (fig. 23). Un gran enderroc s'estén al sud de la torre, entre el qual es poden veure blocs de pedres lligades amb morter que, per les mides i l'aparell, semblen correspondre a fragments de mur de l'edifici (fig. 14). Uns pocs metres més avall es troba una altra estructura, d'aparell clarament diferent de l'edifici principal; en aquest cas, la construcció és feta amb pedra seca i els carreus són plans i regulars (fig. 15). La proliferació d'arbustos dins aquesta segona construcció i la mala conservació d'alguna de les parets en dificulten la delimitació amb certesa. A escassos metres més a occident, trobem les restes d'una construcció de planta rectangular (4m x 2,5m aproximadament), de la qual romanen solament un parell de filades de murs de pedra seca. Més enllà d'aquests tres edificis, el turó és ple d'enderrocs i fragments de panys de paret, la majoria amb orientació nord-sud i est-oest, sense que s'acabi d'identificar amb claredat cap construcció amb certa identitat (fig. 23).

Aubarell i Els casalots

Arran de l'enquesta oral tinguérem notícia de l'existència de restes també a la zona que porta el nom de *Els casalots*, cosa que poguérem comprovar en les posteriors sortides de camp.

A la banda oest de La Coma d'Orient, hi ha una primera borda, d'obra moderna, anomenada Borda d'Aubarell, situada al peu d'un turó que s'alça sobre el camí d'entrada a la coma des d'Hortoneda (fig. 17). El turó, suau en els seus vessants nord i oest, presenta al sud i a l'est unes altes parets rocoses. A la banda sud del turó, arrecerat al vessant, es troba la zona anomenada Els casalots, on s'observen restes d'estructures: diversos edificis dels quals resten murs i enderrocs i el que podrien ser aterracaments i tancats (fig. 18).

Desconeixem l'existència de cap església relacionada amb el jaciment d'Aubarell–Els casalots, i l'estat de conservació de les restes arqueològiques no ens han permès identificar cap edifici. No obstant, cal tenir en compte, d'altra banda, que tant la toponímia –*Sant Andreu, El serrat de les capelles*– com els testimonis dels informants –que ens asseguraren que s'observaven restes d'una església a la zona– donen indicis de la presència d'un edifici d'aquestes característiques als encontorns. En cap de les sortides de camp, però, vam poder corroborar aquestes informacions.

4.3. ANÀLISI DE VISIBILITAT AMB SIG

Ja s'ha comentat el potencial del tractament de dades amb Sistemes d'Informació Geogràfica en estudis com el present. En el nostre cas, hem decidit fer una anàlisi de visibilitat dels tres punts (fig. 2) de la zona on s'han localitzat evidències de poblament: el turó de la Borda de l'Aubarell i la zona coneguda com a Els Casalots (referenciat, al mapa, com a «Aubarell»), Els Masos de la Coma d'Orient («Els Masos») i La Torreta («La Torreta»), amb la finalitat d'obtenir més dades de cada un d'aquests assentaments. I és que cal tenir en compte que la visibilitat d'un nucli va estretament lligada al control que aquest pot exercir en el territori que l'envolta. Així doncs, l'estudi de la visibilitat ens pot donar informació de la relació de l'assentament amb el seu entorn i, al cap i a la fi, de la seva funcionalitat (Yubero Gómez & Rubio, 2010:121)⁵.

L'anàlisi de visibilitat s'ha dut a terme amb el mòdul *r.los* de GRASSGIS. Els mapes de visibilitat s'han elaborat tenint en compte el grau d'incidència d'aquesta visibilitat: establint el punt situat immediatament sota l'observador com a inici (0°), s'ha calculat l'angle amb el qual cada zona és visible; així, només aquelles àrees visibles en un grau menor a 90 seran considerades d'alta incidència⁶.

Els resultats (fig. 4, fig. 5 i fig. 6) presenten unes certes diferències entre uns i altres jaciments. Pel que fa a l'àrea total de la zona visible, la distància entre els jaciments d'Aubarell i La Torreta respecte al de Els Masos és important (fig. 22). D'altra banda, malgrat que els dos primers jaciments tenen una visibilitat semblant pel que fa referència a l'extensió, sí que s'evidencien diferències notables quan es té en compte el grau d'incidència d'aquesta visibilitat. En aquest aspecte, La Torreta presenta una gran extensió sobre la qual té visibilitat d'alta incidència (menys de 90°, essent els 0° directament sota el propi punt de «l'observador») (fig. 20) mentre que en el cas de l'Aubarell, com Els Masos, la major part de territoris visibles ho són en baixa incidència (fig. 19 i fig. 21).

Aquests resultats, que seran interpretats més endavant, podrien donar-nos pistes de la funció de cada un dels assentaments, ja que demostren el pes que tingué el control visual en la tria de la situació dels nuclis.

5 Per a descripcions més detallades d'aquest tipus d'estudi, les seves limitacions i exemples d'aplicacions, vegeu, entre d'altres, Fitzjohn, 2007; Llobera, 2007 i Wheatley & Gillings, 1999

6 Per a més informació vegeu el manual del mòdul de GRASSGIS <https://grass.osgeo.org/grass64/manuals/r.los.html>

5. DELS DOCUMENTS AL PAISATGE

5.1. OLIENT: EL TERRITORI

La localització d'Olient en un punt de la Serra del Boumort és prou clara, ja que en la majoria de documentació aquest topònim apareix directament relacionat amb poblacions d'aquesta zona, com Hortonedà i Claverol, i es tracta d'una hipòtesi força acceptada (Mir, 2002; Vigué & Pladevall i Font, 1984:47). D'altra banda, amb força seguretat es pot identificar l'Olient medieval amb la zona del Boumort que actualment rep el nom de Coma d'Orient, com ja insinua Pere Benito a la *Catalunya Romànica* (Vigué & Pladevall i Font, 1984:47); la transformació del topònim *Olient* a *Orient* s'explica per etimologia popular o atracció, un procés comú en l'evolució dels noms de lloc (Moreu-Rey, 1965:146), facilitada, en aquest cas, per la situació de la zona, a l'est d'Hortonedà.

A partir de l'anàlisi documental abans comentada, es pot afirmar amb certa seguretat que l'extensió de l'Olient medieval comprendria, doncs, la zona de l'actual Orient, tant la Coma d'Orient com la Solana d'Orient i el Cap de la Solana d'Orient.

Els límits

Tot i tractar-se d'una realitat intangible, els límits tenen una importància cabdal en l'estructuració del territori. No es poden entendre de manera separada d'allò que engloben ja que, de fet, marquen l'abast d'una unitat no només econòmica i jurisdiccional sinó també mental (Bolòs, 1997, 2005). Dins l'estudi de les percepcions del paisatge té un pes important el que s'anomena *sense of place*, és a dir, sentit d'espai. En el cas d'un territori delimitat, i per tant amb una certa entitat, aquesta noció esdevé especialment rellevant; l'extensió d'aquest estarà íntimament lligada amb la percepció i el sentit de pertinença dels que l'habiten, i a l'inrevés (Fitzjohn, 2007).

En la majoria de casos, l'origen dels límits existents en època medieval es pot remuntar a èpoques molt anteriors, i sovint les afrontacions s'han mantingut inalterables al llarg del temps (Bolòs, 1997). En aquest sentit, cal estudiar especialment els límits i les seves transformacions, que solen ser el reflex de canvis de gran importància.

Per tot això, s'ha considerat interessant posar l'atenció en el traçat dels límits d'Olient. Tot i que no s'ha pogut trobar cap document que estableixi de forma clara els límits o afrontacions d'Olient, és

possible ubicar de forma aproximada aquest territori i fins i tot traçar-ne les fronteres de forma hipotètica. Aquesta aproximació es pot dur a terme gràcies als esments que es fan d'Olient com a afrontacions dels termes i territoris limítrofs, que, amb l'ajut de la toponímia, permeten dibuixar-ne la possible extensió (fig. 7).

Límits nord

Al nord, Olient devia afrontar amb el terme de Cuberes. Tot i que no se'n tenen evidències escrites que ho corroborin directament, es pot entendre que al segle XVI els dos termes es tocaven, ja que són citats un al costat de l'altre com a afrontacions de la part occidental de la vall de Cabó (Tragó, 1982). Probablement el límit recorria la carena del Cap de la Solana d'Orient, resseguint l'actual frontera entre els municipis de Conca de Dalt i Baix Pallars, ja que és també la partió natural.

Al nord-oest esdevé més difícil establir uns límits clars: actualment, el terme de Conca de Dalt ressegueix el Barranc de la Torre de Senyús fins a arribar al riu Noguera Pallaresa, però ens sembla poc probable que els límits d'Olient fessin el mateix. D'altra banda, un document de principis del segle XIII esmenta una terra prop de Solduga anomenada *terra d'Ulien*, però aquest fet no pot tenir-se en compte de forma significativa, més que com a indicador de l'evident proximitat d'aquests dos llocs.

A l'hora de traçar un hipotètic límit cal tenir en compte l'existència del poble de Solduga –que a banda del document abans esmentat no sembla tenir cap relació directa amb Olient– i de Senyús –el qual, tot i no aparèixer en documentació posterior al 987 (Castell, 2006), presenta evidències arqueològiques d'una ocupació prolongada durant els segles posteriors. En aquest sentit, i observant també les característiques de l'orografia de la zona, s'ha proposat un possible traçat d'aquesta frontera nord, que no faria més que resseguir el tancament natural de la coma d'Olient, que és en certs punts quasibé infranquejable, i que passaria per una zona de Pedraficada, un topònim que sol estar relacionat amb fronteres i límits entre jurisdiccions (Moreu-Rey, 1965:78).

Límits est

A l'est, Olient limitava amb la vall de Cabó, pertanyent, ja, al veí comtat d'Urgell. D'aquesta proximitat, se'n fa esment al testament de Guitard Caboet, senyor de la vall de Cabó, que data del

1106, en el qual aquest dóna al seu fill Miró *ipsa baiulia et ipso sennoriu de illa Turre qui est subtus Ulien* (Baraut, 1993:doc.6). Tot i que no s'ha identificat amb exactitud aquesta torre, és molt possible que se situés al cap de la vall de Cabó; el gran desnivell que caracteritza els espadats que tanquen aquesta vall podria explicar la descripció de la localització de la fortalesa, situada «sota» (*subtus*) Olient.

Probablement la frontera deuria coincidir amb la carena del Cap del Boumort al Pic dels Quatre Alcaldes –nom que ens indica un límit entre termes (Moreu-Rey, 1965:78)–, passant pel Prat Muntaner i el Prat d'Orient, una sèrie de collades amb un especial potencial tant com a zona d'explotació ramadera com des del punt de vista de les comunicacions.

D'altra banda, com ja s'ha comentat en el moment de presentar la documentació, a principis del segle XVI, a l'*Spill manifest de totes les coses del vescomdat de Castellbò*, encara apareix Olient com a afrontació de la vall de Cabó (Tragó, 1982:32). Malgrat que el salt temporal sigui evident, és força possible que els límits d'un i altre territori no haguessin variat gaire, sobretot tenint en compte l'orografia de la zona, que actua de frontera natural; aquest límit, que com ja s'ha insinuat probablement coincidiria amb la divisió d'aigües entre les dues valls, és el que ha perdurat fins l'actualitat.

Límits sud

No s'ha pogut trobar cap document que porti llum sobre l'extensió al sud del territori d'Olient. La manca d'esments de nuclis de població en aquesta part concreta del Boumort –malgrat que les evidències arqueològiques fan pensar que possiblement hi hagués un nucli de poblament com a mínim (Vigué & Pladevall i Font, 1984:47)– dificulten ni que sigui l'aproximació d'un límit de manera prou justificada. En certa manera, l'orografia de la Coma d'Orient, amb una unitat física molt clara, pot portar a pensar que el límit sud d'Olient seria la Serra de Palles, de manera que el territori d'aquest comprendria tant sols la coma i les muntanyes que l'envolten.

No obstant això, disposem d'un document que insinua, o permet pensar, que potser Olient s'estenia, al sud, més enllà dels límits de l'actual zona d'Orient. En efecte, al seu testament, a finals del segle X, el comte Borrell de Pallars deixà als seus fills Isarn i Miró un alou a Claverol *propterea ipsa eminda de Oliende*. Aquesta dada, però, no és especialment informativa: actualment, el terme de

Claverol queda força allunyat de la zona de la Coma d'Orient, però podria ser que en aquell moment tingués una major extensió. Tenint en compte que es considera que aquesta fortalesa era el punt central de la demarcació carolíngia on s'emmarcaria el Boumort, resulta complicat relacionar de forma clara el topònim amb una zona concreta.

Límits oest

Pel que fa als límits de la banda occidental, es disposa d'una sola referència: la cita d'Olient com a afrontació del terme de Baiarri el 996 (doc. 4). Per altra banda, coneixem l'existència d'altres termes a la zona, Hortonedà i Senyús, que tot i que no tenim documentació que ho evidenciï, havien d'afrontar amb Olient. Basant-nos en els límits orogràfics, doncs, podem proposar que, a l'oest, Olient tingués la seva frontera a la zona anomenada Les maleses, punt on el torrent procedent de la coma forma un profund congost que separa violentament la Serra de Palles i Pedraficada.

La xarxa viària

En l'anàlisi integral d'un territori, l'estudi de les vies de comunicació pot aportar molta informació sobre el poblament d'un territori i la seva evolució (Bolòs, 2004:391). Els camins no només són un element més del paisatge i una empremta de les transformacions antròpiques d'aquest; el seu traçat té una finalitat econòmica i el seu estudi pot aportar informació sobre el poblament, l'explotació econòmica del medi, l'organització dels territoris i les seves relacions i comunicació (Bonales & Bailac, 2015:15; Hurtado Pérez & Bolòs, 1993). Amb aquest objectiu, sense oblidar que treballem a petita escala i, per tant, la informació és també limitada, resulta interessant analitzar la xarxa de camins principals d'Olient.

Per intentar reconstruir la xarxa viària medieval (fig. 8) ens hem basat en fotografies aèries i mapes antics georreferenciats⁷, tot seguint les indicacions de J. Bolòs per a l'estudi d'una xarxa de camins (Bolòs, 2004:409). No obstant, és possible que existeixin altres camins que la baixa definició de les fotografies aèries i el poc detall dels mapes de principis de segle ens impedeixin d'identificar⁸. Caldria una prospecció exhaustiva de tota la zona per localitzar-los. Durant les nostres sortides de camp, però, hem pogut comprovar en algun cas que la identificació dels camins, tot i ser visibles en

⁷ Vegeu l'apartat sobre les fonts fotogràfiques i cartogràfiques.

⁸ Per a més informació sobre les sèries de fotografies aèries del vol de 1956 i les problemàtiques que presenta la identificació de camins a partir d'aquestes vegeu Bonales & Bailac (Bonales & Bailac, 2015:183-187).

les imatges aèries, no és tan fàcil sobre el territori; l'abandó dels darrers segles probablement n'ha esborrat la major part de senyals (Bonales & Bailac, 2015:185).

Camins extralocals

En primer lloc, cal considerar els camins extralocals, aquells que duen d'un poble a un altre tot passant, o no, per un nucli de poblament d'Olient. Destaca entre aquests la cabanera, un camí de caràcter extra local que uneix zones llunyanes i ben diferenciades i que, en aquest cas, transcorre per sobre la carena que separa Olient de la Vall de Cabó. Es tracta d'un camí carener d'origen probablement molt antic, que puja de la Vall de Carreu (situada al sud del Boumort, al Pallars Jussà) i duu a Taús (al nord-est, ja dins l'Alt Urgell). Possiblement, el seu pas hauria marcat el límit est del territori d'Olient, fent de frontera amb la veïna Vall de Cabó.

Un altre camí extralocal important és el que duu de Solduga a Taús, passant pel nord del territori d'Olient. Aquesta via, documentada en el seu pas per Solduga el 1209 (Puig i Ferreté, 1991:doc. 198), resseguia també la carena i potser marcava, per la seva banda, el límit nord d'Olient.

També caldria considerar un camí extralocal el que porta d'Hortoneda a Taús. Aquesta via, que travessa la coma en direcció sud-oest/nord-est, passa per sota els dos turons on es troben els jaciments de l'Aubarell i La Torreta, i ben a prop de l'agrupació de Els Masos, a la part central de la coma. Podríem considerar que el camí d'Hortoneda a Taús és força antic; de fet ha estat utilitzat com un braç de la cabanera per poder fer pujar al camí ramader els animals procedents d'Hortoneda i del pla de la Conca de Dalt. El seu pas per la Coma, doncs, és probablement anterior a l'època medieval. El fet que passi tan a prop dels tres jaciments i possibles nuclis d'hàbitat indica un interès per controlar la xarxa viària o per establir-se a prop dels nexes de comunicació, ja que, tot i que no es pot descartar que el poblament d'aquests punts tingui també una llarga tradició, creiem que el camí tindria un origen més reculat.

Camins locals

Per altra banda, cal analitzar també els camins locals, que comuniquen directament un punt dins el territori d'Olient amb un nucli exterior. En aquest sentit es poden tenir en compte tres camins. Un d'ells travessa la part baixa de la coma en direcció nord-oest/sud-est, el camí que duu de Solduga a

Olient, on es creua amb el d'Hortonedeta-Taús abans esmentat; l'altre parteix uns metres més a l'est i fa cap al Prat Muntaner, on creua la cabanera en direcció a la vall de Cabó. Finalment, existeix un darrer camí que uneix de nord a sud aquests dos anteriors, passant pels Masos de la Coma.

Camí de Cabó

El camí que uneix Olient i Cabó té una especial rellevància, ja que es tracta d'un nexa entre les valls dels rius Segre i Noguera Pallaresa. El tram que ens interessa, que enllaça després al centre de la coma amb el camí d'Hortonedeta, travessa pel Prat Muntaner, on creua també la cabanera. Es tracta de l'únic d'aquests camins que tenim documentat en època altmedieval: l'any 925 apareix citat com a *strata publica* en la documentació referent a la vall de Cabó (Bolòs & Hurtado, 2006:62; Escuder, 2007).

Camí de Solduga

Aquest camí uneix la Coma d'Olient amb el camí de Solduga a Taús abans esmentat, tot entrant a la zona d'Olient pel coll anomenat Pedraficada –topònim que pot fer referència a una fita utilitzada per marcar el pas d'un camí per un coll de muntanya (Moreu-Rey, 1965:95). Aquest tram de camí resulta especialment interessant, ja que és l'única via que uneix l'Espluga de Cuberes i Solduga amb Hortonedeta; el fet que hagi de transcórrer per la coma, ja que l'orografia de la serra en dificulta el pas per altres punts, demostra la immillorable situació de la zona d'Olient.

Camí dels Masos de la Coma

Finalment, el camí dels Masos de la Coma és un petit tram de via que uneix el camí de Solduga i el d'Hortonedeta. En aquest cas trobem sens dubte un exemple clar de creació d'una via per atracció d'un nucli de poblament; descartem el fenomen contrari (és a dir, la creació d'un nucli arran del pas d'un camí) a causa de la poca importància d'aquesta via en concret. Sigui com sigui, es pot afirmar que aquest camí és de creació posterior als dos que uneix –el camí a Solduga i el camí a Hortonedeta– ja que, en certa manera, «s'adossa» a aquests (Bolòs, 2004:303).

L'existència de tots aquests camins ens fa remarcar una altra característica important de la zona d'Olient: es tracta d'un punt estratègic per a la comunicació de les valls dels voltants, tant en direcció est-oest (el salt entre les conques hidrogràfiques dels rius Segre i Noguera Pallaresa) com

nord-sud (el nexa entre Hortonedà i Cuberes-Solduga-l'Espluga i la Conca de Tremp i Taús i les pastures dels Pirineus axials).

Els recursos naturals i la seva explotació

És evident que, dins la Serra del Boumort, la Coma d'Orient, per la seva orografia, és una àrea de certa potencialitat agrícola i resulta un oasi més fàcilment laborable comparat amb la duresa des vessants àrids que caracteritzen la zona. Juntament amb la plana d'Hortonedà i la petita àrea que envolta Solduga, és una de les zones més favorables per a l'agricultura de tota la serra. No és d'estranyar, doncs, que així ens ho palesin la toponímia actual, la memòria oral i la documentació medieval, i les restes d'antigues feixes i bancals que s'observen tant al fons de la coma com als peus de l'obaga i al vessant sud del Cap del Solà de la coma d'Orient.

Això no obstant, la riquesa agrícola de la Coma d'Orient no pot ni comparar-se amb la de les noves terres que es consoliden a les lleres dels rius i la perspectiva de la plana que s'estén Noguera avall. En aquest sentit, encara que les fonts ens permeten constatar l'existència de camps de conreu –Pere Udaldar deixa una terra «*in ipsa solana*» (doc. 3) prop de la Torre d'Olient al monestir de Sant Pere de les Maleses–, aquests no apareixen amb el mateix pes que en altres documents de l'època referents a altres zones.

Per la seva altitud i característiques mediambientals, la zona és molt més adient per a l'explotació ramadera. La Coma d'Orient ocupa un espai especialment estratègic des del punt de vista ramader, ja que permet l'accés a les pastures del cap del Boumort i és de pas obligat per a l'enllaç amb la cabanera. Així, caldria analitzar en clau principalment ramadera l'interès dels monestirs propers de Sant Pere de les Maleses i Santa Maria de Gerri sobre aquesta zona, car és sabuda la importància de la ramaderia per a les institucions monàstiques (Riu, 1995b), i el seu paper rellevant en la gestió ramadera ja probablement des d'abans de l'any 1000 (Hurtado Pérez & Bolòs, 1993). Malgrat tot, és sabut que la ramaderia tendeix a ser menystinguda o directament obviada a la documentació; és un fet comú en els documents de l'època, que se centren sobretot a registrar les possessions de béns immobles (Bonnassie, 1979:121). Això no obstant, els estudis pal·linològics evidencien un augment generalitzat en la pressió antròpica sobre el medi pel que fa a l'edat mitjana i especialment a partir dels segles IX-X (Mazier et al., 2009; Rendu et al., 1995); entre les altres activitats, l'explotació

ramadera dels medis altimontans a la zona pirinenca gaudeix, en aquest moment, d'una crescuda que es mantindrà fins a finals de l'Edat Moderna (Palet et al., 2007).

La major importància de la ramaderia en la zona estudiada es pot intuir a partir de l'anàlisi de la toponímia actual: els topònims referents al món ramader dupliquen els que es poden relacionar amb l'explotació agrícola. Tot i que es tracta d'una quantitat molt reduïda de topònims no deixa de ser una dada a considerar.

Així doncs, tot i que tradicionalment s'ha relacionat la feudalització amb un increment l'agricultura –sobretot cerealística– en detriment d'altres activitats econòmiques, no hem trobat cap evidència que ens permeti afirmar-ho per a aquest territori, i més aviat tendiríem a apuntar al contrari. Tot i que no s'ha de menysprear l'explotació agrària de la zona –recordem que, de fet, és la part més fàcilment laborable de la Serra del Boumort, i estudis recents han demostrat la importància de l'agricultura altimontana (Ejarque et al., 2011)– molt probablement la principal activitat econòmica de l'Olient medieval fou la ramaderia.

Cal no oblidar, per altra banda, l'explotació dels altres nombrosos recursos que ofereix l'entorn, sovint invisibles en la documentació escrita i menystinguts per part dels investigadors, malgrat la seva importància en l'economia de subsistència del moment (Bolòs, 2005; Riu, 1995b). La Serra del Boumort és una zona amb una massa forestal important –per bé que cal tenir en compte que en l'actualitat aquesta ocupa una àrea molt més extensa que en els segles anteriors– i amb una diversitat de flora que s'ha mantingut fins als nostres dies. Resulta interessant anar a cercar les notícies que ofereix Madoz en el seu *Diccionario geográfico-estadístico histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, el qual permet obtenir una visió de la realitat de mitjans del segle XIX; en les entrades dels pobles del Boumort informa que en el passat «havia muy buenos bosques de pinos, enebros y encinas, pero están talados y casi no ha quedado para madera» (Madoz, 1985:187).

No lluny de la Coma d'Orient, a l'extrem nord-oest de la Serra del Boumort hi ha el bosc de Pentina, tradicionalment explotat, ja des del segle X, per l'Abadia de Gerri (Puig i Ferreté, 1991:342). Tot i que no tinguem documents que evidenciiïn l'explotació forestal dels boscos de la Coma d'Orient, no és difícil imaginar-hi el desenvolupament d'aquesta activitat. A banda dels recursos forestals, que van més enllà de la fusta (caça i recol·lecció), la toponímia, encara que sigui actual, pot aportar

també informació d'altres tipus de recursos vegetals; així, per exemple, trobem a la coma les zones anomenades *La Ginebrosa* i *Los Canemassos*.

Contràriament, la Coma d'Orient no és especialment rica en recursos minerals. Les dades procedents dels estudis arqueològics i pal·linològics evidencien un augment en la indústria siderúrgica als Pirineus durant el segle XI (Ejarque et al., 2011), en aquest sentit, cal fer esment de l'existència d'una possible farga, documentada el 923, a la propera Espluga de Cuberes (Bolòs & Hurtado, 2012:47; Sancho Planas, 1999:86). Dins els límits estrictes de la Coma d'Orient, però, no se'n coneixen evidències. Tot i que és possible que s'aprofitessin els boscos d'aquesta zona per obtenir carbó vegetal i fornir aquesta farga propera, ni la toponímia ni l'enquesta oral aporten informació que pugui fer pensar en l'explotació forestal amb aquesta finalitat –com, en canvi, sí que passa a les zones més immediates a l'Espluga de Cuberes.

Pel que fa a l'aigua, cal tenir en compte que es tracta d'una àrea de geologia càrstica i, per tant, de naturalesa seca en superfície. La Coma d'Orient està solcada per diversos torrents o llaus, però són tots estacionals i depenen de les precipitacions, la qual cosa impedeix el seu ús per a la indústria. Tot i això, hi ha punts on aflora la humitat fins i tot en períodes secs. La toponímia i l'enquesta oral han aportat informació de l'existència d'un seguit de fonts a la zona, per bé que la rapidesa dels processos que caracteritza aquest tipus de geologia impedeix, en aquest aspecte, fer extrapolacions per al període estudiat.

5.2. OLIENT: ELS HOMES

El poblament

No tenim referències als nuclis de poblament d'Olient durant el segle X; com ja s'ha comentat, en la documentació d'abans de l'any 1000 només apareixen esments puntuals del conjunt del territori, i no serà fins el 1071 que es farà esment d'un nucli de població, el *castro de Ulien*. A partir d'aquest moment, i fins el segle XIV, els tres nuclis que apareixeran a la documentació són el Castell d'Olient (doc. 6), la Torre d'Olient (doc. 1, doc. 2, doc. 3, doc. 7, doc. 8 i doc. 9), amb la seva església dedicada a sant Martí i, finalment, un capmàs que evidencia un hàbitat dispers (doc. 3, doc. 7, doc. 8 i doc. 9).

Un dels primers dubtes que sorgeix de l'anàlisi dels nuclis de població és la relació entre la Torre d'Olient –*castro de ipsa Turre dullen* (doc. 7), *castro quod vocatur Turris de Ulien* (doc. 9), *loco ubi dicitur ad ipsa turre de Ulien* (doc. 2)– i el Castell d'Olient –el *castro de Ulien* de la família Orcau (doc. 6). La documentació no permet assegurar que es tracti de dues fortificacions diferents; l'únic esment al Castell d'Olient data del 1071 i el relaciona amb la família Orcau, per altra banda, la Torre d'Olient apareix als documents partir del 1081 i sempre lligada a la figura de Pere Udalard. Podria, doncs, tractar-se d'una mateixa construcció que rebés un nom diferent al llarg dels anys. Això no obstant, hi ha certes evidències que ens permetrien considerar-los dues fortaleses diferents. En primer lloc, la forta cohesió del topònim, ja que la Torre d'Olient és anomenada *turris* fins i tot en aquells documents on se la considera *castrum* (doc. 7, doc. 9). Per altra banda, ja de forma més significativa, l'existència també d'un nucli anomenat Olient, diferenciat clarament de la Torre d'Olient, documentat al fogatge de 1378 (Redondo García, 2002:129, 206).

Tot i que a la documentació de finals del segle XI no es fa referència a cap nucli de poblament relacionat amb aquestes dues fortaleses, creiem força probable que existissin pobles en ambdós punts; el fogatge de 1378 –on tots dos nuclis, Olient i la Torre d'Olient, tenen 3 focs– així ens ho indica (Redondo García, 2002:129, 206), i les evidències arqueològiques possiblement també.

La torre d'Olient

En el cas de la Torre d'Olient, podem aventurar que seria un enclavament sorgit arran de la reorganització feudal del territori. Tot i que és un indret estratègic des del punt de vista del control del pas de la cabanera i les pastures careneres, la seva important alçada (1.700 m sobre el nivell del mar) s'escapa de la normalitat, i fa que sigui poc probable d'imaginar-hi un poblament de tradició antiga. Per altra banda, el nom de l'església del lloc, Sant Martí de la Torre d'Olient, fa pensar en una església castral i de fundació plemedieval per la seva advocació de tradició gàl·lica (Bolòs & Hurtado, 2012:62). Finalment, el mateix topònim –*Torre d'Olient*– que sembla mantenir-se per al nucli de població, com a mínim, fins a mitjans del segle XIV (Redondo García, 2002:206), remarca la importància de la fortalesa. Probablement, doncs, es tracti, en aquest cas, d'un poblament sorgit arran de l'encastellament al voltant d'una torre.

El Castell d'Olient

El Castell d'Olient, a diferència de la Torre, només apareix una sola vegada a la documentació, i relacionat amb la família Orcau (doc. 6). Les dades que en tenim, doncs, són menys nombroses, però ens permeten igualment d'imaginar la importància que devia tenir en el territori.

A priori, el propi nom del castell no sembla aportar gaire informació, ja que el topònim Olient podria fer referència tant al conjunt del territori com, segurament, al nucli de població central d'aquest. Podria ser que el castell prengués el nom de la població prop de la qual es construeix o del territori que controla; la toponímia, en aquest cas, no resulta de massa ajuda. Sigui com sigui, però, el topònim evidencia un pes important en el conjunt del territori.

Tenint en compte que al fogatge de 1378 apareix un nucli anomenat *Olient* –i no *Castell d'Olient*– (Redondo García, 2002:129), creiem que es podria tractar d'una fortificació construïda prop un nucli preexistent, del qual agafaria el nom. Aquest, Olient, seria, molt probablement, el lloc central que desenvoluparia unes funcions organitzatives més o menys bàsiques i on es concentraria almenys part de la població (Bolòs, 2000:158). Així, doncs, podríem veure en aquest nucli el lloc central altmedieval del qual devia dependre tot el territori d'Olient.

Tot i que, malgrat ser documentat per primera vegada el 1071, el castell pot haver existit en una època més reculada, la construcció d'aquest podria considerar-se conseqüència del procés de feudalització. En aquest moment, s'hauria edificat un castell prop del poble d'Olient per controlar-ne la gent i el territori; els casos de torres que es construeixen en nuclis ja existents, amb una finalitat de control de la població més que no pas de protecció, són ben coneguts durant aquesta època (Bolòs, 2010).

El poblament dispers

Ja s'ha comentat breument l'existència del conjunt anomenat Els Masos de la Coma, una petita agrupació d'edificacions amb funcions agropecuàries i de caràcter estacional (Madoz, 1985:I:334) actualment en estat quasi ruïnós. De fet, aquestes no són les úniques bordes que es troben a la coma; ací i allà es compten fins a vuit edificis escampats entre els camps que ocupen el fons de la cubeta. L'anàlisi d'aquests, que són de fet els únics exemples d'hàbitat que han restat fins a l'actualitat, malauradament, no ha resultat massa productiva. La microtoponímia de les cases

aporta poca informació, ja que la majoria porten el nom dels amos i no es conserven topònims d'origen antic. No obstant, resulta interessant constatar el fet que, malgrat ser considerats bordes, el conjunt central s'anomeni *Els Masos*.

Tenint en compte els estudis de J. Bolòs, l'agrupament d'Els Masos podria ser el resultat de la dissolució o emmasament d'un antic nucli de poblament altmedieval (Bolòs, 2004:264). Amb aquest nom es coneix el procés de desintegració de nuclis antics, sobretot vilars altmedievals, que dona com a resultat un poblament dispers. Arran dels canvis en els patrons d'ocupació del territori esdevinguts sobretot durant la feudalització (Bolòs, 2000:110), molts dels antics nuclis es veieren disgregats, ja que gran part de la població es traslladà a nuclis castrals. Aquest fenomen és especialment comú en les comarques prepirinenques (Bolòs, 2010). En aquest cas, l'existència o no d'evidències d'una antiga església ens indicaria la categoria d'aquest nucli originari, que podria ser un poble o un vilar depenent d'un lloc central (Bolòs, 2010; Riu, 1995a), que caldria identificar amb l'Olient abans esmentat.

Creiem que la identificació d'aquests masos o bordes amb els que ens apareixen a la documentació posterior és prou segura. Sabem que a finals del segle XI, Pere Udaldard posseïa un capmàs a Olient, on habitava Ramon Bernat i la seva família (doc. 3, doc. 7, doc. 8 i doc. 9). La manera com és citat aquest, utilitzant l'article indeterminat (*unum capud mansum in castro de ipsa Turre dulien*) –i no el determinat *ipsum*– podria fer pensar que, en efecte, n'hi havia més –cosa que seria, d'altra banda, lògica, atesa l'extensió de l'espai laborable de la coma. Aquest fet ens permetria constatar la presència d'un hàbitat dispers a la zona, un tipus de poblament característic de l'àrea prepirinenca i pirinenca (Bolòs, 2010; Riu, 1995a). D'altra banda, podríem també aventurar que a finals del segle XI ja hi havia hagut un procés d'emmasament i, per tant, una transformació en l'organització del poblament de la zona, que podria estar relacionada amb altres canvis.

L'organització jurídica

Resulta arriscat determinar l'organització politicosocial d'Olient en els moments primerencs, dels quals tenim tan poca informació. No obstant això, a partir de les dades que aporten els documents d'èpoques posteriors i les evidències de l'organització territorial, que ens permet identificar i analitzar l'arqueologia del paisatge, es podria hipotitzar sobre les característiques internes d'aquest

territori.

Com ja s'ha comentat anteriorment, tota la franja que va de Collegats fins a Tremp, dins la qual caldria considerar el Boumort, passà a estar sota el control comtal vora el 920. No hi ha evidències documentals de l'organització de la serra en els primers anys del segle X; el primer esment del castell de Claverol, considerat el centre de la demarcació comtal de la zona (Bolòs & Hurtado, 2012:114-115), data del 937. D'altra banda, cal no oblidar el paper del monestir de Sant Pere de les Maleses en la reorganització d'aquesta àrea (Castell, 2006), que sembla iniciar-se a finals del segle X. És lògic, doncs, que el gruix de documentació de la zona s'iniciï també en aquest mateix període.

A partir de l'anàlisi de la documentació podem identificar dos moments clarament diferents en la història d'Olient, sobretot pel que fa a l'organització interna del territori; per una banda, aquells moments immediatament anteriors al tombant de l'any 1000, per l'altra, els anys finals del segle XI. Una i altra fase estarien situades abans i després de la feudalització de la zona, de manera que, malgrat no tenir informació directa d'aquest procés, la comparació de les dues realitats posaria en evidència les transformacions que s'hi haurien dut a terme.

En parlar, en el capítol anterior, del poblament i la seva evolució ja s'han començat a dibuixar certs efectes del procés de feudalització, que es materialitzarien en les fundacions de nuclis castrals –com probablement fou la Torre d'Olient– i en la proliferació de masos o el possible emmasament d'un antic nucli al centre de la coma. Aquestes transformacions podrien ser considerades una evidència del canvi de paradigma en l'organització políticossal de la zona, ja que estarien sobretot lligades a la voluntat senyorial d'exercir un control real no només del territori sinó sobre la població (Bolòs, 1997).

No es pot realitzar una anàlisi completa d'Olient sense posar l'accent en la relació entre aquest territori i els grans monestirs de la zona. En primer lloc perquè, evidentment no de forma casual, la majoria dels documents que ens han arribat sobre Olient estan d'una manera o una altra relacionats amb una institució monàstica. Per altra banda, però, també perquè sembla evident que el paper d'aquests monestirs, Sant Pere de les Maleses, primer, i Santa Maria de Gerri, després, fou prou rellevant en la història d'aquest territori.

També el poder laic exerceix el seu control sobre el territori de forma evident, i la seva influència

deixa una empremta visible en el territori. Malgrat l'escassa documentació, podem saber que el 1071 Ramon Miró d'Orcau deixa en testament al seu fill diversos castells del Boumort, entre els quals el d'Olient. Sembla, doncs, que la zona està sota el control dels Orcau, família de gran poder al Pallars d'aquest moment (Martínez i Teixidó, 1991:31).

El temps de les organitzacions comunals

Ha estat àmpliament estudiada la importància de les organitzacions en valls o pagus de les comunitats muntanyenques, amb orígens pretèrits (Bolòs, 2004:68, 2010; Bonnassie, 1979; Riu, 1995). Aquestes entitats, amb un lligam que aniria més enllà de la unitat física i es materialitzaria també en l'àmbit administratiu, es caracteritzaven per tenir una economia singular, on la propietat comunal tenia un pes important –fet que s'ha mantingut fins a l'actualitat en diversos pobles dels Pirineus. Es tracta d'una unitat social, política i administrativa característica de la zona dels Pirineus, amb arrels que cal cercar a una època força reculada; més al nord del Boumort en trobem diversos exemples (Àneu, Vallferrera, Cardós...) (Bolòs, 2008).

És possible que a Olient, o potser la zona del Boumort-Barranc de l'Infern més en general, hi hagués un tipus de relació semblant. A nivell geogràfic no és del tot descartable, ja que l'àrea de la coma d'Olient presenta una certa unitat territorial. No obstant això, la poca documentació que n'ha arribat no permet identificar algunes de les característiques bàsiques d'aquestes demarcacions, com l'existència d'una cohesió mental o identitària –malgrat l'existència de certs moviments comunals a la zona, com el cas del document ja citat de 923, referent a la propera Espluga de Cuberes, en el qual apareix un grup de pagesos lliures que són propietaris, en comunitat, d'una farga i de diverses terres, de conreu i possiblement de pastures (D'Abadal, 2009). D'altra banda, però, tampoc hi ha indicis clars que impedeixin considerar-ho. Com a mínim, la disposició dels recursos naturals a la zona obliga a una relació entre unes i altres parts: les zones de conreu a la coma, les pastures d'estiu de les carenes (que permetrien una transhumància vertical) i, potser, els recursos hidràulics als punts més baixos dels cursos dels torrents, amb molins i fargues. No seria d'estranyar, doncs, que aquesta relació econòmica més que probable es fes extensible també a altres nivells.

La proximitat d'Olient i el monestir de Sant Pere de les Maletes explica l'existència d'una certa relació entre el monestir i aquest territori. Els documents conservats de finals de l'any 1000

evidencien la voluntat per part d'aquesta institució d'exercir un control sobre les terres del Boumort. És possible, però, de veure-hi també un interès especial, probablement relacionat amb l'explotació pecuària (Castell, 2006), gràcies a l'atractiu ramader dels pletius careners de la serra. Sigui com sigui, i malgrat no tinguem cap document que relacioni directament les estratègies d'expansió territorial de Sant Pere de les Maleses amb la zona d'Olient per al període dels volts del canvi de mil·lenni, cal tenir en compte aquest inici de control del monestir a les àrees veïnes. Aquest interès de la institució es podria interpretar aquest interès de la institució en relació a la voluntat de reordenació d'un territori amb unes estructures pre-feudals molt arrelades com és la zona pirinenca (Castell, 2006). Aquesta tendència, comuna dels monestirs de l'època (Bolòs, 1997), es podria interpretar en part com una possible prova de l'existència d'una societat organitzada i de tradició antiga a la zona d'Olient, com ha estat proposat abans (Bolòs & Hurtado, 2012:52-56; Bonnassie, 1979:115).

Un territori plenament feudalitzat

En la documentació de finals del segle XI ja no apareix Olient com un tot. Ara es parla de la Torre d'Olient, del seu Castell o els seus masos, però mai més s'utilitza el topònim per definir una àrea o un territori. Se'ns presenta, doncs, un territori més fragmentat que hauria pogut patir una reorganització. No obstant la poca documentació de què disposem, aquesta ens permet traçar certes relacions entre els nuclis que existeixen a Olient, moltes de les quals es concreten en la figura de Pere Udaldard.

En aquestes evidències, per bé que molt lleument, creiem veure-hi les marques del gran canvi esdevingut durant els anys dels quals no es conserva documentació i que separen les dues fases analitzades. La proliferació de nuclis i, sobretot, de fortificacions al territori són la causa d'una fragmentació de la unitat que abans s'esbossava per als moments anteriors a l'any mil. Així, els documents testimoniarrien un procés de feudalització més intens i primerenc que a les altes valls del Pallars Sobirà, potser per la situació d'Olient –més propera a la marca–, per les seves dimensions més reduïdes, per la seva major comunicació amb les terres planes o per la proximitat del monestir de Sant Pere de les Maleses. Aquestes transformacions tindrien així un major impacte en el territori d'Olient, fins al punt d'arribar a esborrar per complet les anteriors estructures de vall o pagus que

pogués tenir i reorganitzar el territori totalment. També és en aquest moment que es fa més evident el paper del poder laic, que se centra en el control –i possiblement també la construcció– de les dues fortaleses, el Castell d'Olient i la Torre d'Olient, dins d'un sistema ja plenament feudal.

En aquest moment, el lligam amb Sant Pere de les Maleses ja és un fet evident; dos documents de finals del segle XI recullen la donació de l'església de Sant Martí de la Torre d'Olient a Sant Pere de les Maleses, i Pere Udalard, castlà de la fortalesa, fa algunes lleixes testamentàries al dit monestir. Sembla, doncs, que cent anys després dels primers temptejos, l'interès del monestir continua posat sobre el Boumort, per bé que en aquest cas concret ja no seria tant territorial i econòmic com de control de la xarxa eclesiàstica. Pel que fa al monestir de Santa Maria de Gerri, es podria aventurar que la relació és més feble i tardana, ja que, a partir de la documentació que ens ha arribat, es limita a la donació –en repetides ocasions– d'un capmàs per part de Pere Udalard.

Es podria, doncs, veure, tant en l'important pes del monestir de Sant Pere de les Maleses en la documentació relacionada amb Olient a finals del segle X com en l'aparició de fortificacions en els documents a finals del segle XI, un indicatiu de canvi sociopolític a la zona. Tots dos poders, eclesiàstics i laics, es mouen per exercir el seu control sobre el territori; els uns, adquirint terres, els altres, construint fortificacions. Totes dues tàctiques semblen paral·leles, per bé que distanciades en el temps per un segle –del qual no tenim documentada la major part–, i s'emmarquen en el procés de feudalització (Riu, 1995a), que transformaria una societat comunal en una de plenament feudal. En aquest sentit, el cas de la pugna per la possessió de la Torre d'Olient resulta paradigmàtic i especialment interessant i il·lustratiu.

Un cas concret: la Torre d'Olient

Com ja s'ha comentat, crida especialment l'atenció que la major part de la documentació referent a Olient se centri en un punt determinat de la seva geografia –la Torre d'Olient– i que a més a més estigui vinculada a la figura d'un home concret, Pere Udalard (doc. 1, doc. 3, doc. 7, doc. 8 i doc. 9). Seria, doncs, interessant d'estudiar-lo en profunditat, tot seguint l'afany d'obtenir com més informació millor sobre l'objecte d'aquesta anàlisi.

Poques coses es poden saber del cert sobre la biografia de Pere Udalard. Es podria aventurar que nasqué als voltants de la meitat del segle XI; la seva primera aparició en la documentació data de

1079. No es té informació dels seus pares, més enllà que li deixaren dues terceres parts de l'església de sant Martí de la Torre d'Olient (doc. 1). Sabem, però, que era un membre secundari de la família comtal del Pallars Jussà, nebot del comte Ramon V (doc. 9), probablement fill d'una germana d'aquest, de la qual se'n desconeix el nom (Martínez i Teixidó, 1991:28). També sabem que els seus pares li deixaren dues terceres parts de l'església de sant Martí de la Torre d'Olient (doc. 1).

Fou vassall de Sunyer Ramon, germà del comte (doc. 3, doc. 9), com solia succeir amb els membres secundaris de les famílies nobles (Bonnassie, 1979:241). La relació entre els dos homes és patent en la documentació: el 1079, Pere exerceix de testimoni en la donació de Sunyer de la vila de Sort al bisbat d'Urgell; més endavant, el 1081, Sunyer és testimoni d'aquest primer document referent a la Torre d'Olient i serà l'encarregat, en una ocasió posterior, juntament amb el seu fill, de fer efectiva una donació pòstuma que Pere havia promès a Santa Maria de Gerri. Sunyer també apareix al testament de Pere Udalard (doc. 3), en qualitat de marmessor, una altra pràctica habitual entre la noblesa (Bonnassie, 1979:217), i també d'hereu en cas que el seu fill morís sense descendència.

Tot i que incomplet, s'ha conservat el testament de Pere Udalard (doc. 3), en el qual deixa al seu fill Ramon la tercera part de la Torre d'Olient. Possiblement, doncs, la tenia en feu per algú, i no sembla forassenyat, atesa l'evident relació vassallàtica dels dos personatges, de pensar que el senyor en fos Sunyer Ramon. El 1081 reivindica haver recuperat la torre —en l'anterior notícia que n'havíem tingut, el 1071 era considerada possessió dels Orcau (doc. 6)— i fa donació d'un capmàs situat al terme d'aquesta (doc. 7); així doncs, es podria suposar que a partir del 1081 Pere Udalard fou el castlà de la Torre d'Olient i possiblement tingué en feu el castell per Sunyer Ramon.

Arran de la documentació, tant les donacions a Santa Maria de Gerri com el testament, es pot arribar a la conclusió que Pere Udalard tenia un home propi, Ramon Bernat, que tenia un mas al terme de la Torre d'Olient. La manera com és tractat aquest pagès en els diversos documents evidencia una possessió total de la seva persona per part del senyor. D'altra banda, al testament, Pere Udalard dóna directament el pagès i la seva dona al monestir, comptant-los entre les seves propietats. Aquesta pràctica era freqüent en el règim feudal i es dóna especialment d'hora als comtats de Pallars i Urgell (Bonnassie, 1979:253).

El fet que tots els documents que han perviscut de Pere Udalard siguin donacions a monestirs no

ens ha de dur a conclusions precipitades; resulta lògic, ja que són els únics fons documentals de la zona que s'han conservat fins als nostres dies. Tot i això, cal remarcar el fet que hi hagi quatre documents que registrin la donació del capmàs de Ramon Bernat a Santa Maria de Gerri –el 1081, el 1097, el 1101 i en el testament (1081-1097).

Poca cosa més sabem d'aquest personatge tan estretament lligat al territori d'Olient. Els documents ens informen que, vora el 1097, Pere Udaldard partí cap a Jerusalem. No és l'únic cas de la comarca, car es té constància que uns anys abans també se n'hi havien anat altres nobles (Pagès, 1999). Es desconeix el desenllaç de la història, tot i que sembla evident que el 1101 no havia tornat (doc. 9), de manera que fou donat per mort (Martínez i Teixidó, 1991).

Amb la desaparició de Pere Udaldard es perd també la pista de la Torre d'Olient, que tornarà a aparèixer només una darrera vegada en la documentació medieval, al fogatjament del 1378 entre les possessions, altre cop, dels barons d'Orcau (Redondo García, 2002:206).

6. CONCLUSIONS

Com ja s'ha comentat a la introducció i a l'apartat on s'exposaven els objectius, aquest treball té, per la seva dimensió, un caràcter merament introductori. Malgrat tot, creiem evident que el tema presenta molt més potencial del que s'ha pogut presentar aquí i, per tant, és possible, si no necessari, continuar la investigació per tal d'aprofundir en certs aspectes que s'han treballat i abordar-ne d'altres als quals no s'ha pogut fer referència.

Pensem que amb aquest treball acomplim els objectius previstos, i que la identificació de l'Olient medieval amb la zona de la Coma d'Orient, al Boumort, és ja segura. No només la toponímia permet intuir-ho, també les afrontacions amb els territoris circumdants establertes en la documentació de l'època fonamenten aquesta afirmació. Els límits proposats semblen encaixar no només amb la toponímia, sinó també amb una certa coherència espacial. Per altra banda, també coincideixen en gran part amb el resultat de l'anàlisi de visibilitat acumulada dels tres jaciments localitzats a la coma. Així, creiem força probable l'existència d'una estreta relació entre els límits jurisdiccionals i els límits mentals de la zona d'Olient (fig. 6).

Més dubtes pot plantejar la identificació dels tres nuclis de població que apareixen a la documentació (Olient, la Torre d'Olient i els masos) amb les evidències arqueològiques localitzades.

En aquest sentit, ja s'ha comentat el cas del poblament dispers (doc. 3, doc. 7, doc. 8 i doc. 9), potser identificable amb els actuals Masos de la Coma, única resta de poblament a la zona; la toponímia així sembla indicar-ho, i les característiques d'aquest nucli dispers de poblament també semblen corroborar aquesta relació. D'altra banda, els resultats de l'anàlisi de visibilitat d'aquest jaciment, amb una conca de visibilitat limitada (fig. 22) i majoritàriament de baixa incidència (fig. 21), fan pensar en una funcionalitat totalment deslligada del control territorial i més aviat relacionada amb l'explotació de recursos naturals o el pas del camí, cosa que encaixa perfectament en el patró de poblament del qual ens parlen els documents.

La relació entre les restes arqueològiques localitzades al jaciment de La Torreta i la Torre d'Olient es fa evident ja en el propi topònim, però també en l'estructura de l'assentament, clarament condicionat per la torre, edifici principal i situat en un punt preminent. Aquesta disposició fa pensar en la

importància de la construcció dins el conjunt, cosa que es podria relacionar amb la hipòtesi abans plantejada de la Torre d'Olient com a poble castral d'origen feudal. De la mateixa manera, la situació del jaciment s'adiu amb aquestes característiques, i els resultats de les anàlisis de visibilitat també apunten cap a aquest sentit. Així, la major visibilitat de La Torreta, sobretot destacable pel que fa a l'extensió de zones amb una visibilitat d'alta incidència (menys de 90°), reforça la hipòtesi de la seva funcionalitat defensiva i de control del territori (fig. 20). La seva relació amb el pas de la cabanera i, en general, amb la xarxa viària es veu també afermada relacionar la reconstrucció del traçat dels camins i els resultats de les anàlisis de visibilitat. Des de La Torreta es té una visibilitat directa sobre el Prat Muntaner –límit amb la vall de Cabó, i per on passa la carrerada que puja de Carreu i Basturs– i del camí que, travessant la coma, va d'Hortoneda a Taús, així com de pràcticament tota la Coma d'Orient (fig. 5). De tots tres jaciments, La Torreta és, de llarg, el que exerceix un control visual sobre més metres de camí (fig. 22). No dubtem massa, doncs, a afirmar que la situació del jaciment de La Torreta és privilegiada des del punt de vista estratègic; la seva inusual altitud també quedaria justificada per aquesta funcionalitat de l'assentament. Tot sembla encaixar, doncs, en les característiques d'un nucli d'origen feudal sorgit al voltant d'una torre de defensa com segurament fou la Torre d'Olient.

Pel que fa al Castell d'Olient, la documentació encara és més escassa i no tenim gaire dades que permetin la seva localització. Desconeixem també del cert la seva importància, origen i funcionalitat, tot i que s'hi podria entreveure el nucli central del territori, que portaria el seu nom. En aquest cas, la identificació del Castell d'Olient de la documentació amb el jaciment d'Aubarell resulta més dubtosa. És cert que la situació d'aquest jaciment és important des d'un punt de vista estratègic, ja que permet controlar l'entrada natural de la Coma d'Orient des d'Hortoneda i la Conca de Dalt, pas que des de La Torreta només és parcialment visible (fig. 9). Des d'aquest punt també es tindria visibilitat sobre el coll de Pedraficada, per on baixa el braç del camí que va de Solduga a Taús (fig. 3). A diferència de La Torreta, però, aquest jaciment és molt més assequible des de la part baixa de la coma, i molt més proper, doncs, a les zones laborables i boscoses. En aquest sentit, cal recordar que el jaciment d'Aubarell presenta una alta visibilitat però amb un baix nivell d'incidència (fig. 19), cosa que fa pensar que l'emplaçament fou escollit no només per controlar el territori sinó també i més aviat per ser vist.

Pel que fa a la reconstrucció d'altres elements del paisatge, resulta més difícil d'assegurar-ne l'èxit. Hem pogut recopilar molt poca informació sobre els camins de la zona, i potser caldria ampliar l'àrea d'estudi per poder entendre millor la xarxa viària de tota la Serra del Boumort i el seu paper dins l'entramat de camins i vies de més llarg recorregut per poder valorar la seva importància dins el context geogràfic prepirinenc. Sens dubte, un estudi d'aquestes característiques aportaria nova informació sobre l'encaix d'Olient en els comtats pirinencs medievals i la seva realitat com a territori.

A partir de la informació analitzada, pensem que el més adequat seria considerar Olient com a territori. Com s'ha pogut observar, les seves característiques jurisdiccionals probablement variaren durant els segles estudiats. En un primer moment, doncs, s'hi podria intuir l'existència d'una certa unitat identitària comparable, potser en una escala més petita, a la de les valls pirinenques. Aquesta concepció es materialitzaria sobretot en forma de relacions econòmiques simbiòtiques entre les diferents parts del territori i la seva gent. Això no obstant, aquesta organització, basada en un sistema comunal, es veuria transformada ja a finals del segle X, moment en què el monestir de Sant Pere de les Maleses inicia una política d'expansió de dominis a la banda del Boumort. Aquest pas, que es pot veure clarament motivat per raons econòmiques, suposaria també l'inici d'una reorganització de les estructures de poder de la zona. Més endavant, durant el segle XI, es pot evidenciar un clar moviment de control i reorganització del territori, aquest cop de caràcter laic, amb la construcció d'una o dues fortaleses –el Castell d'Olient i la Torre d'Olient– lligades a nuclis habitats. Aquesta reestructuració del territori suposaria la consolidació d'un sistema ja plenament feudal.

En aquest punt, cal destacar la senyoria de la Torre d'Olient, relacionada durant tot el darrer quart del segle XI amb la figura de Pere Udalard, vassall i nebot de Sunyer, germà del comte Ramon V de Pallars Jussà. Tot i que la poca documentació de què disposem en general no permet establir clarament les diferents jurisdiccions del territori i, per tant, entendre amb seguretat l'estructuració i organització d'aquest, sí que ens permet intuir una situació de conflicte. Aquesta, caldria entendre-la en relació amb el context de tensions entre el comte Ramon V de Pallars i els seus vassalls més poderosos, com els Orcau, i els problemes fronterers amb proper comtat d'Urgell.

Així doncs, creiem que l'objectiu d'aproximar-nos a la realitat d'Olient durant els segles X i XI ha estat pràcticament acomplert, almenys fins allà on els recursos que disposàvem ho han permès. Evidentment, falta encara molt per conèixer i caldria encara validar algunes de les propostes i hipòtesis que s'han plantejat en aquest treball. El treball de camp, però, no s'acaba pas aquí. El termini d'elaboració d'aquest treball, així com la manca de recursos, ha limitat molt les sortides. És necessari, doncs, de cara a futures recerques, d'ampliar les zones visitades per poder localitzar altres jaciments o elements antròpics del paisatge. Per altra banda, evidentment, totes aquestes afirmacions, tot i que fonamentades en la recerca aquí exposada, requeririen una intervenció arqueològica per ser corroborades. que podria aportar noves i segur que clarificadores dades per a la interpretació tant dels documents com del paisatge i els seus elements antròpics.

La mateixa tasca de recerca, però, tampoc no s'ha acabat. Cal aprofundir en certs aspectes que han quedat una mica apartats, com la toponímia, i que després d'una anàlisi més a fons podrien aportar nova informació interessant per a l'estudi de la zona. Un major coneixement de la zona i la realització de més entrevistes orals obriran, de ben segur, noves possibilitats per a l'estudi d'aquest territori.

Finalment, ens plantegem la possibilitat d'ampliar el treball a tot el territori del Boumort-Barranc de l'Infern, per tal d'analitzar la zona en el seu conjunt i poder identificar millor les relacions entre unes i altres parts del territori, així com la seva evolució. Això permetrà, a més a més, aprofitar a un nivell superior el potencial dels sistemes d'informació geogràfica, i aportar noves dades que ens permetin validar o no la hipòtesi de la unitat d'aquest territori. Aquest breu treball, doncs, és de fet només un primer pas per al coneixement del poblament medieval de la Serra del Boumort.

7. BIBLIOGRAFIA

- Alegria, W., & Sancho, M. (2010). Els Altimiris, enllaços i confluències entre la Tardoantiguitat i l'Alta Edat Mitjana. *Tribuna d'Arqueologia*, (2008-2009), 221–236.
- Amigó, R. (1999). *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Augé, O., Gassiot, E., & Pèlachs, A. (2012). La producció del ferro a la protohistòria i època romana al Pallars Sobirà : l'exemple del Bosc de Virós a la Vall Ferrera. *Bosc de Ferro* (Vol. 1, pp. 3–8). Disponible a: <http://doi.org/10.1073/pnas.0703993104>
- Belmonte, C., Garcés, I., Albizuri, S., Nadal, J., Cama, M., Batlle, S., ... Román, E. (2015). La societat ibèrica al Pallars Jussà (Lleida, Catalunya): l'aportació del sitjar del Serrat dels Espinyers d'Isona Cristina. In M. C. Belarte, D. Garcia, & J. Sanmartí (Eds.), *Les estructures socials protohistòriques a la Gàl·lia i la Iberia. Homenatge a Aurora Martín i Enriqueta Pons* (pp. 203–209). Barcelona: Universitat de Barcelona i Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- Bolòs, J. (2000). *Diccionari de la Catalunya medieval : segles VI-XV*. Barcelona : Edicions 62.
- Bolòs, J. (2008). Poders locals, valls i pobles als Pirineus catalans a l'edat mitjana. *Annals Del Centre d'Estudis Comarcals Del Ripollès. Annals 2006-2007*, 25–45.
- Bolòs, J. (1997). El territori i els seus límits. El poble, la parròquia i el castell a l'edat mitjana. *Territori I Societat a l'Edat Mitjana. Història, Arqueologia I Documentació*, 41–82.
- Bolòs, J. (1998). Formes dels pobles i societat al Pallars Sobirà a l'edat mitjana. In J. Barrull, J. J. Busqueta, & E. Vicedo (Eds.), *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme. Segones jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- Bolòs, J. (2004). *Els orígens medievals del paisatge català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Bolòs, J. (2005). Fer mapes per conèixer la Història: Aportacions de la cartografia a l'estudi de l'Alta Edat Mitjana. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26, 27–51.

- Bolòs, J. (2010). El hábitat pirenaico en Cataluña en la Edad Media. In J. F. Utrilla (Ed.), *Espacios de montaña: las relaciones transpirenaicas en la Edad Media: actas del Seminario Internacional celebrado en la Universidad de Zaragoza (7-8 mayo 2009) y trabajos del grupo RESOPYR IV* (pp. 13–39).
- Bolòs, J., & Hurtado, V. (2012). *Atles dels comtats de Pallars i Ribagorça (v806-v998)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Bolòs, J., & Hurtado, V. (2006). *Atles del comtat d'Urgell: 798-993*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Bonales, J., & Bailac, M. (2015). *Els camins històrics del Pallars Jussà*. Tremp: Garsineu.
- Bonnassie, P. (1979). *Catalunya mil anys enrera: creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*. (C. Castellanos i Llorenç, Ed.). Barcelona : Edicions 62.
- Buron, V. (1989). *Els castells romànics catalans: guia*. Barcelona: Mancús.
- Castell, P. (2006). *El monestir de Sant Pere de les Maleses*. Treball de doctorat inèdit.
- Català, P. (n.d.). *Els castells catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Coromines, J., & Casacuberta, J. M. de. (1989). *Onomasticon Cataloniae : els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Barcelona : Curial.
- Cortès Ribelles, M. (2005). *La Serra del Boumort i muntanyes veïnes*. Valls: Cossetània Edicions.
- D'Abadal, R. (2009). *Els comtats de Pallars i Ribagorça*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Davasse, B., Galop, D., & Rendu, C. (1997). La dynamique des paysages protohistoriques, antiques, médiévaux et modernes. *Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes* ; 17, 577–599.
- Ejarque, A., Julià, R., Orengo, H., Palet, J. M., & Riera, S. (2011). Impacto humano en un medio altimontano pre-pirenaico durante los últimos 1500 años. Análisis paleoambiental de una turbera alcalina. In *Resums XIII Reunió Nacional de Quaternari* (pp. 81–84). Andorra la Vella.
- Escuder, J. (2007). El poblament i l'organització territorial de la vall de Cabó. Segles IX-XVI. In J.

Bolòs (Ed.), *Estudiar i gestionar el paisatge històric, Territori i societat a l'edat mitjana* (Vol. 4, pp. 321–372).

Fité i Llevot, F., & González i Montardit, E. (2010). *Arnau Mir de Tost: un senyor de frontera al segle XI*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.

Fitzjohn, M. (2007). Viewing places: GIS applications for examining the perception of space in the mountains of Sicily. *World Archaeology*, 39(1), 36–50. Disponible a: <http://doi.org/10.1080/00438240601136439>

Gavín i Barceló, J. M. (1977). *Inventari d'esglésies*. [Valldoreix]: Arxiu Gavín. Retrieved from

Hurtado Pérez, V., & Bolòs, J. (1993). La xarxa viària catalana a l'Alta Edat Mitjana: Una aproximació des de la cartografia. *Anuario de Estudios Medievales*, (23), 3–26. Disponible a: <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=28364>

Kosto, A. J. (1997). Making and keeping agreements in medieval Catalonia, 1000-1200, *Medievalia*, (13), 35-48.

Llobera, M. (2007). Reconstructing visual landscapes. *World Archaeology*, 39(1), 51–69. Disponible a: <http://doi.org/10.1080/00438240601136496>

López Martínez, N. (2013). *Geologia i paleontologia per a aficionats. Excursions pel Pallars i l'Alt Urgell*. Girona: Entrecomes.

Madoz, P. (1985). *Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó al "Diccionario geográfico-estadístico histórico de España y sus posesiones de Ultramar."* Barcelona: Curial.

Martínez i Teixidó, L. (1991). *Les famílies nobles del Pallars en els segles XI i XII*. Lleida: Pagès.

Marugan, C. M., & Oliver, J. (2005). El Pallars medieval. In C. M. Marugan & V. Rapalino (Eds.), *Història del Pallars: Dels orígens als nostres dies* (pp. 46–86). Lleida: Pagès.

Mazier, F., Galop, D., Gaillard, M. J., Rendu, C., Cugny, C., Legaz, a., ... Buttler, a. (2009). Multidisciplinary approach to reconstructing local pastoral activities: an example from the Pyrenean Mountains (Pays Basque). *The Holocene*, 19(2), 171–188. Disponible a:

<http://doi.org/10.1177/0959683608098956>

- Miquel Rosell, F. X. (1945). *Liber Feudorum Maior: cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Sección de Estudios Medievales de Barcelona.
- Mir, J. (2002). La torre de Senyús. *Excursionisme*, 307, 9–11.
- Miró, R. (2004). *Verdaguer i els Pirineus. Antologia*. Tremp: Garsineu.
- Moreu-Rey, E. (1965). *Els Noms de lloc: introducció a la toponímia*. : Unió Excursionista de Catalunya. Arxiu Bibliogràfic Excursionista.
- Pagès, M. (1999). Les pintures romàniques de l'antiga capella del castell d'Orcau, 5(1984), 261–262.
- Palet, J. M., Ejarque, A., Miras, Y., Riera, S., Euba, I., & Orengo, H. (2007). Formes d'ocupació d'alta muntanya a la vall de la Vansa (Serra del Cadí - Alt Urgell) i a la vall del Madriu-Perafita-Claror (Andorra): estudi diacrònic de paisatges culturals pirinencs. *Tribuna d'Arqueologia* 2006, 229–253.
- Palet, J. M., Julià, R., Riera, S., Ejarque, A., Orengo, H. a, Miras, Y., ... Marqués, A. (2012). Landscape Systems and Human Land-Use Interactions in Mediterranean Highlands and Littoral Plains during the Late Holocene: Integrated Analysis from the InterAmbAr Project (North-Eastern Catalonia). *eTopoi. Journal for Ancient Studies*, 3, 305–310.
- Payà, X., Puig, F., & Reyes, T. (1994). Primeres datacions dels nivells fundacionals d'Aeso. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 4.
- Puig i Ferreté, I. M. (1991). *El Monestir de Santa Maria de Gerri: segles XI-XV*. : Institut d'Estudis Catalans.
- Ravina Martín, M. (1974). *Documentos de Pallars en el Archivo Ducal de Medinaceli (Sevilla)*. Granada : Universidad de Granada.
- Redondo García, E. (2002). *El fogatjament general de Catalunya de 1378*. Barcelona: Consell

Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals.

Rendu, C., Campmajo, P., Davasse, B., & Galop, D. (1995). Habitat, environnement et systèmes pastoraux en montagne : acquis et perspectives de recherches à partir de l'étude du territoire d'Enveig. In *X Col loqui internacional d'arqueologia de Puigcerdà* (pp. 661–669). Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.

Reyes, T., González, R., & Garcia, J. E. (2001). Estudio del Ager Aesonensis (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà, Lleida). *Arqueología Y Territorio Medieval*, 8.

Riu, M. (1995a). El poblament dels Pirineus, segles VII-XIV. In J. Bertranpetit & E. Vives (Eds.), *Muntanyes i població. El passat dels Pirineus des d'una perspectiva multidisciplinària* (pp. 195–220). Andorra la Vella: Ministeri de Relacions Exteriors. Centre de Trobada de les Cultures Pirinenques.

Riu, M. (1995b). Ramaderia i arqueologia a la Catalunya medieval. In *La vida medieval als dos vessants del Pirineu* (pp. 110–122). Andorra la Vella: Andorra Govern. Ministeri d'Afers Socials i Cultura.

Rocafort, C. (1889). Excursio a la Pobla de Segur i sa comarca. *Butlletí Del Centre Excursionista de Catalunya*, 51, 89–90.

Salrach, J. M., & Balcells, A. (1980). *Història dels Països Catalans*. Barcelona : EDHASA.

Sánchez, A. (2007). El Pallars en los libros manuscritos y la documentación del Archivo Ducal de Medinaceli. *Espacio, Tiempo Y Forma*, 20, 235–263.

Sánchez i Vilanova, L., & Font i Rius, J. M. (1989). *El Comtat de Pallars Jussà : 1011-1191*. [S.l. : S.n.].

Sancho Planas, M. (1995). *Ipsa fabricata : estudi arqueològic d'un establiment siderúrgic medieval*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

Sancho Planas, M. (1999). *Homes, fargues, ferro i foc : arqueologia i documentació per a l'estudi de la producció de ferro en època medieval : les fargues dels segles IX-XIII al sud del Pirineu*

Català. Barcelona: Enginyers Industrials de Catalunya.

Sancho Planas, M., Castells Farré, J., Vinyoles, T.-M., & Agustí i Farjas, B. (2009). *Mur : la història d'un castell feudal a la llum de la recerca històrico-arqueològica*. Tremp : Garsineu.

Solé Sabarís, L. (2004). *El Pirineu. El medi i l'home*. Tremp: Garsineu.

Tragó, P. (1982). *Spill manifest de totes les coses del vescomdat de Castellbò*. (C. Baraut, Ed.). Societat Cultural Urgel·litana.

Vigué, J., & Pladevall i Font, A. (1984). *Catalunya romànica*. Barcelona : Enciclopèdia Catalana.

Wheatley, D., & Gillings, M. (1999). Vision, perception and GIS: developing enriched approaches to the study of archaeological visibility. *Beyond the Map: Archaeology and Spatial Technologies*, 1–27.

Yubero Gómez, M., & Rubio, X. (2010). *Models geogràfics, GIS i arqueologia : el cas d'estudi del poblament prehistòric a la conca del riu Ripoll (Vallès, 5500-550 ane)*. Barcelona : Societat Catalana d'Arqueologia.

Annex 1

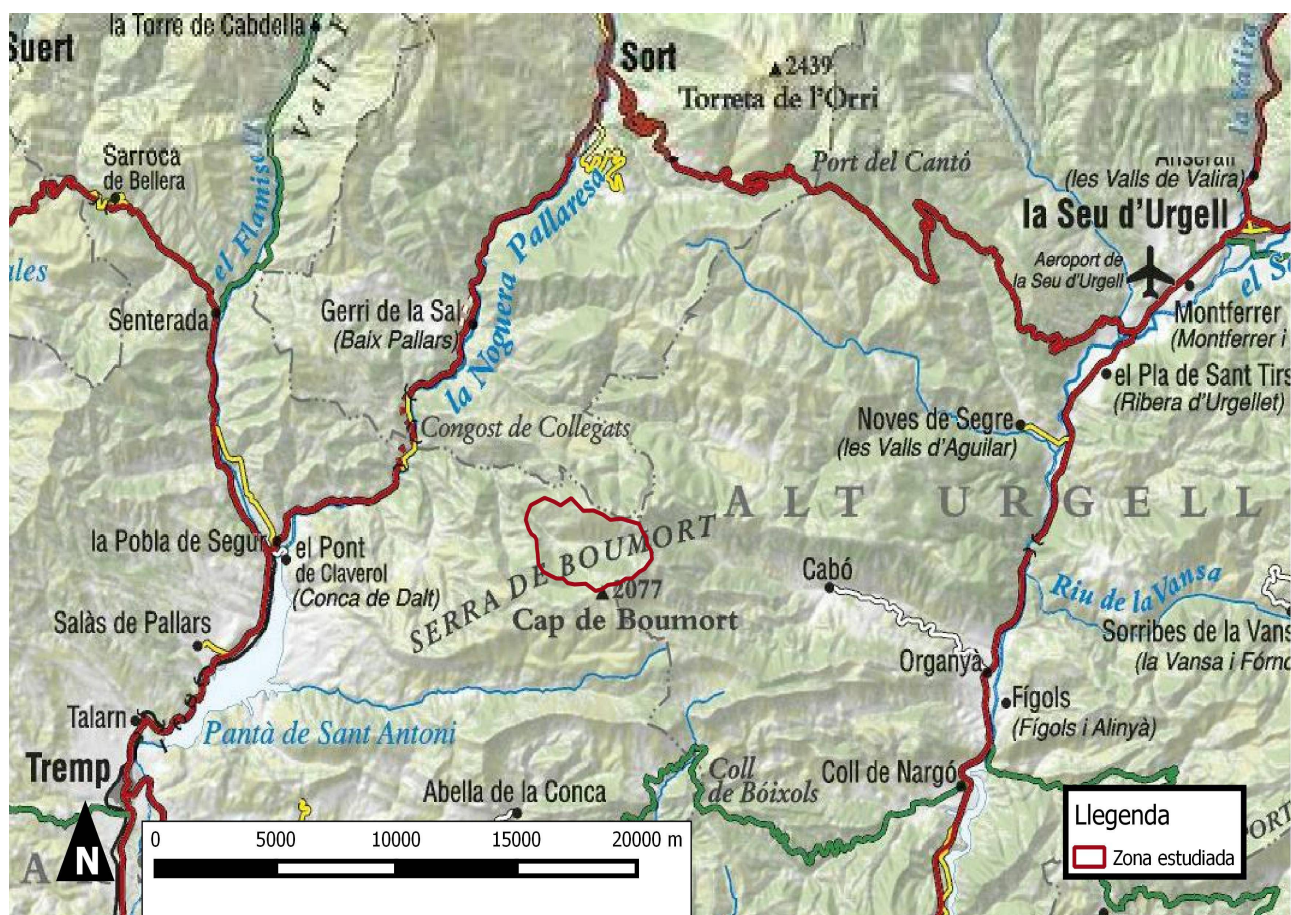

Fig. 1: Situació de la Serra del Boumort i la zona estudiada.

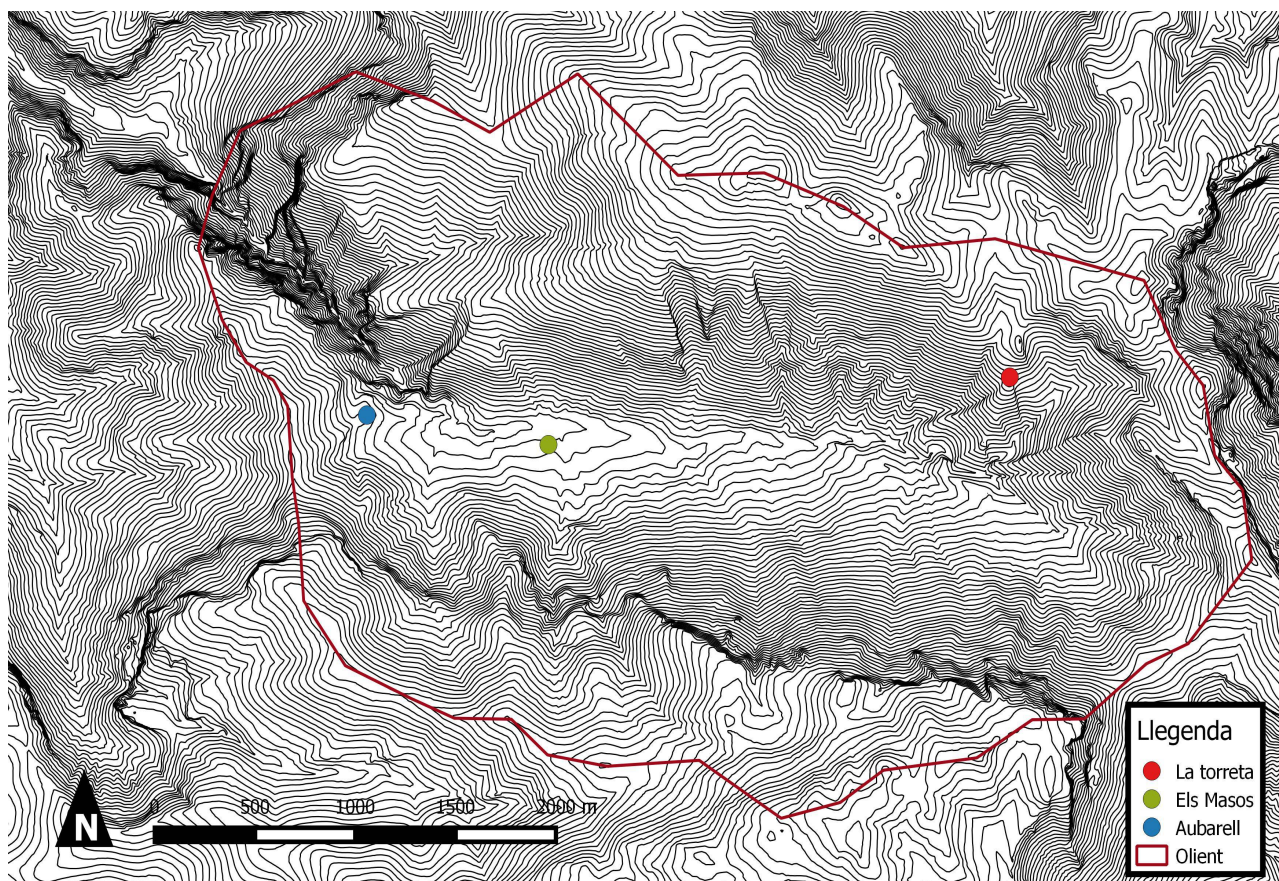

Fig. 2: Situació dels tres jaciments identificats dins la Coma d'Orient

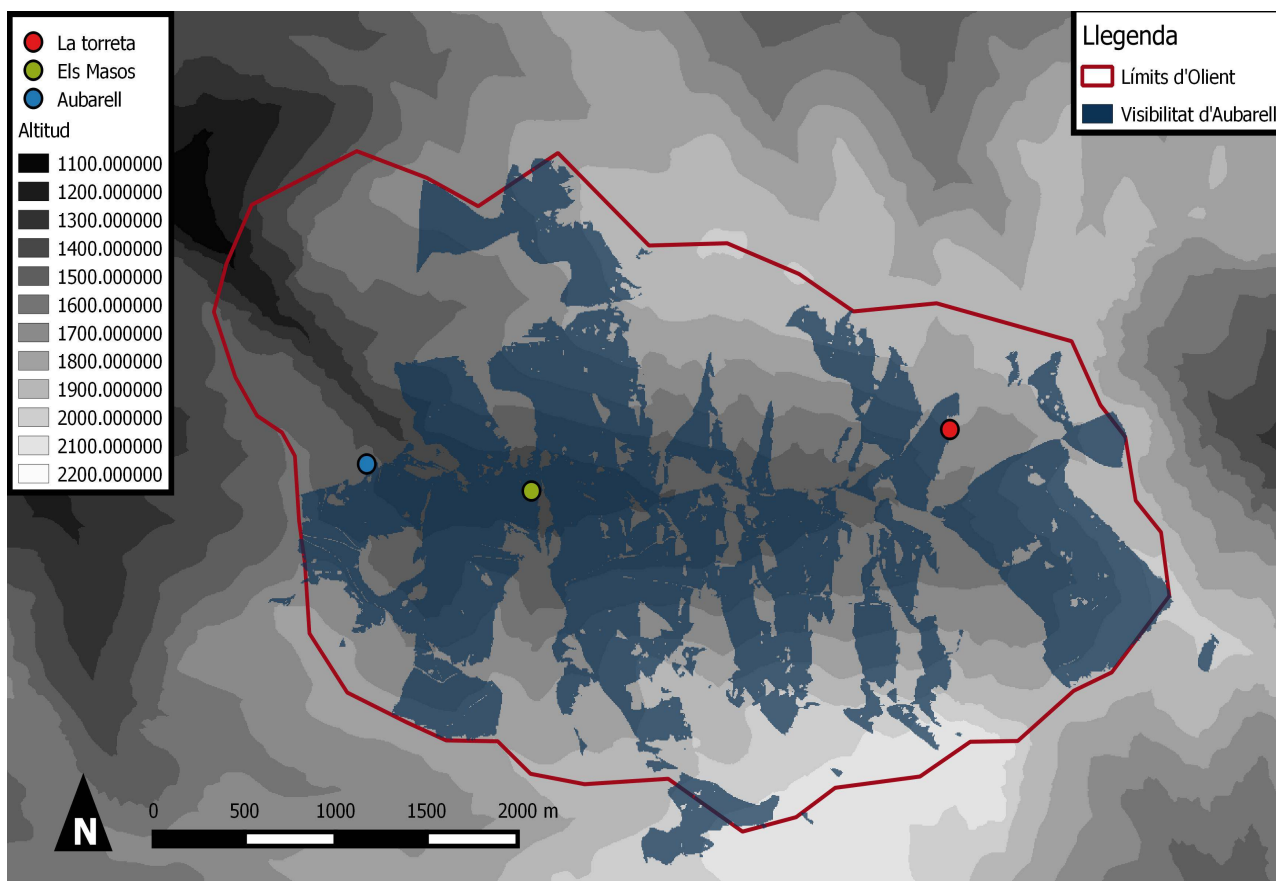

Fig. 3: Resultats de l'anàlisi de visibilitat del jaciment d'Aubarell.

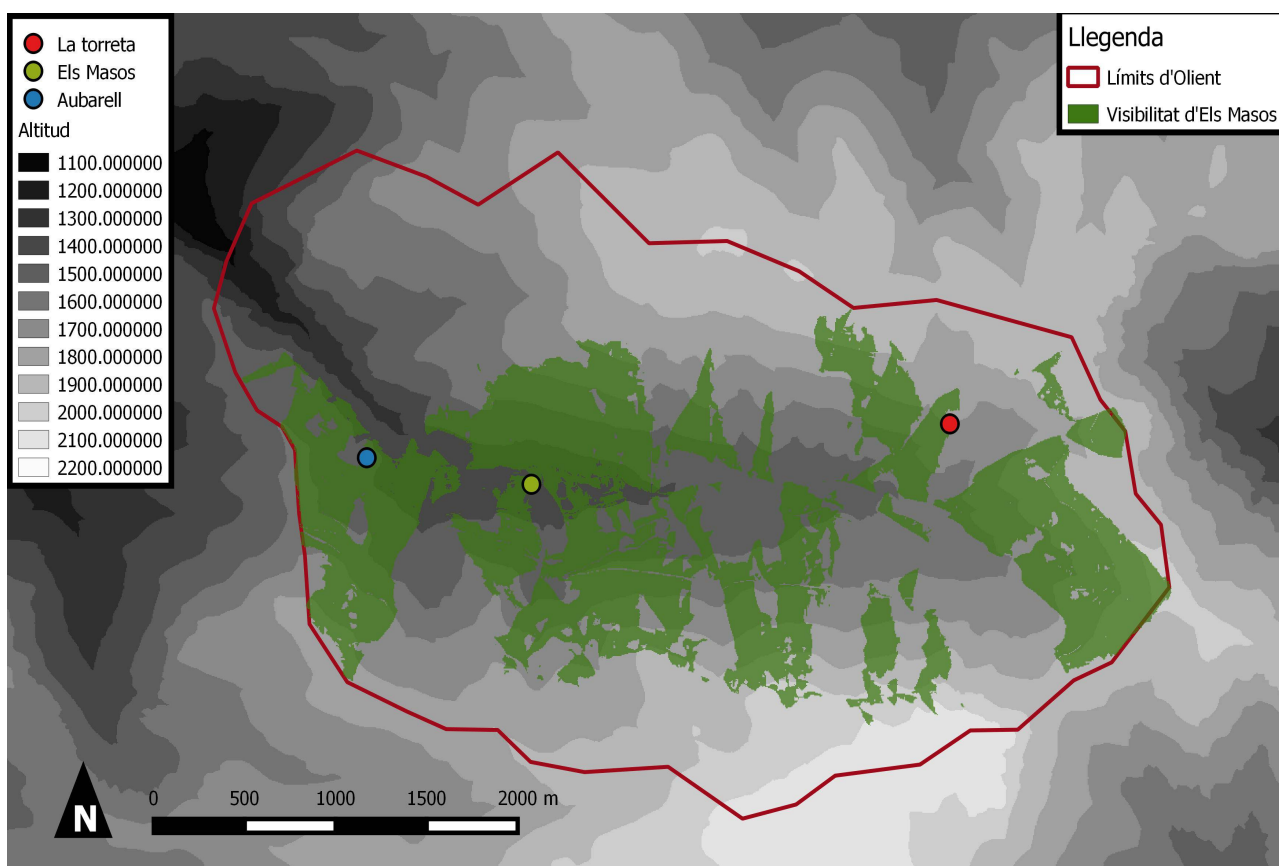

Fig. 4: Resultats de l'anàlisi de visibilitat del jaciment d'Els Masos.

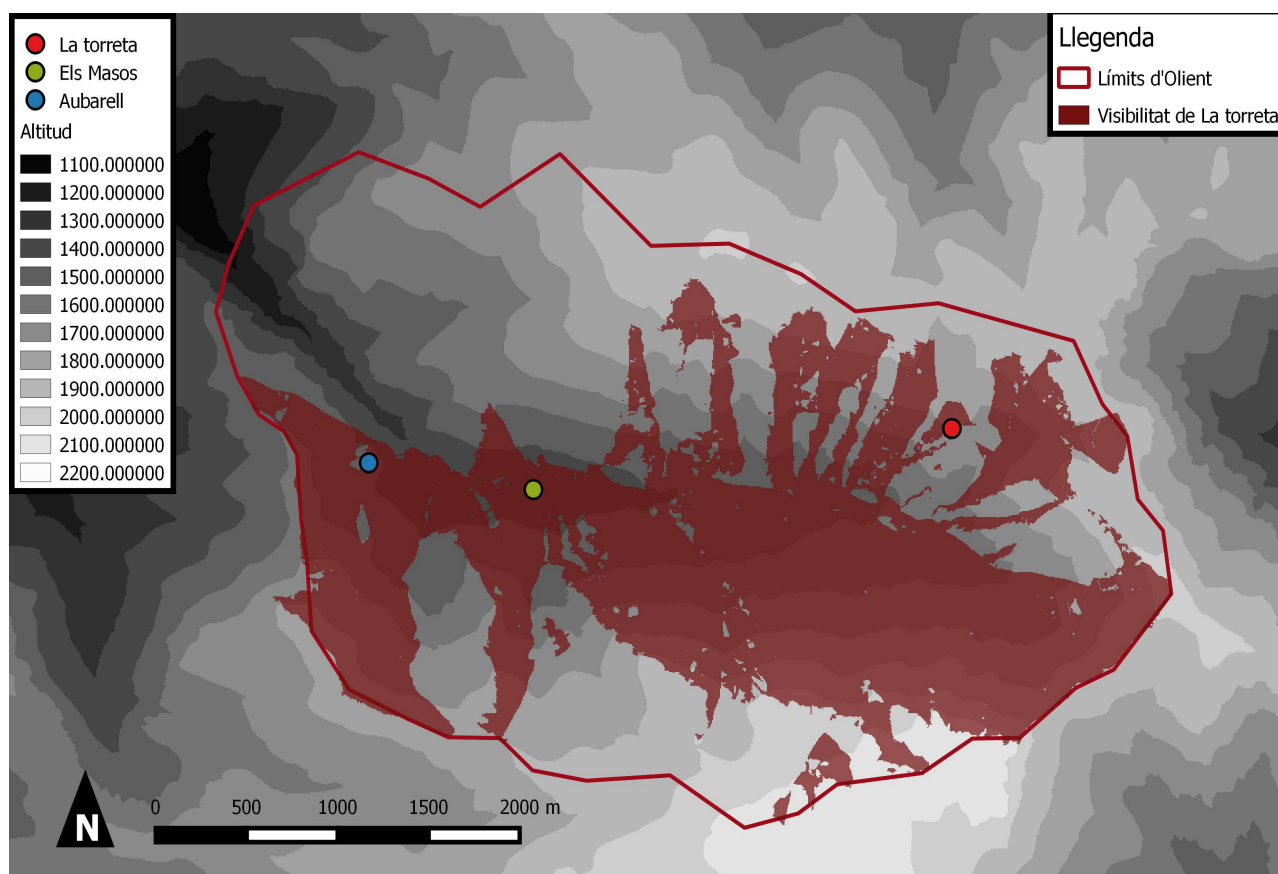

Fig. 5: Resultat de l'anàlisi de visibilitat del jaciment de La torreta

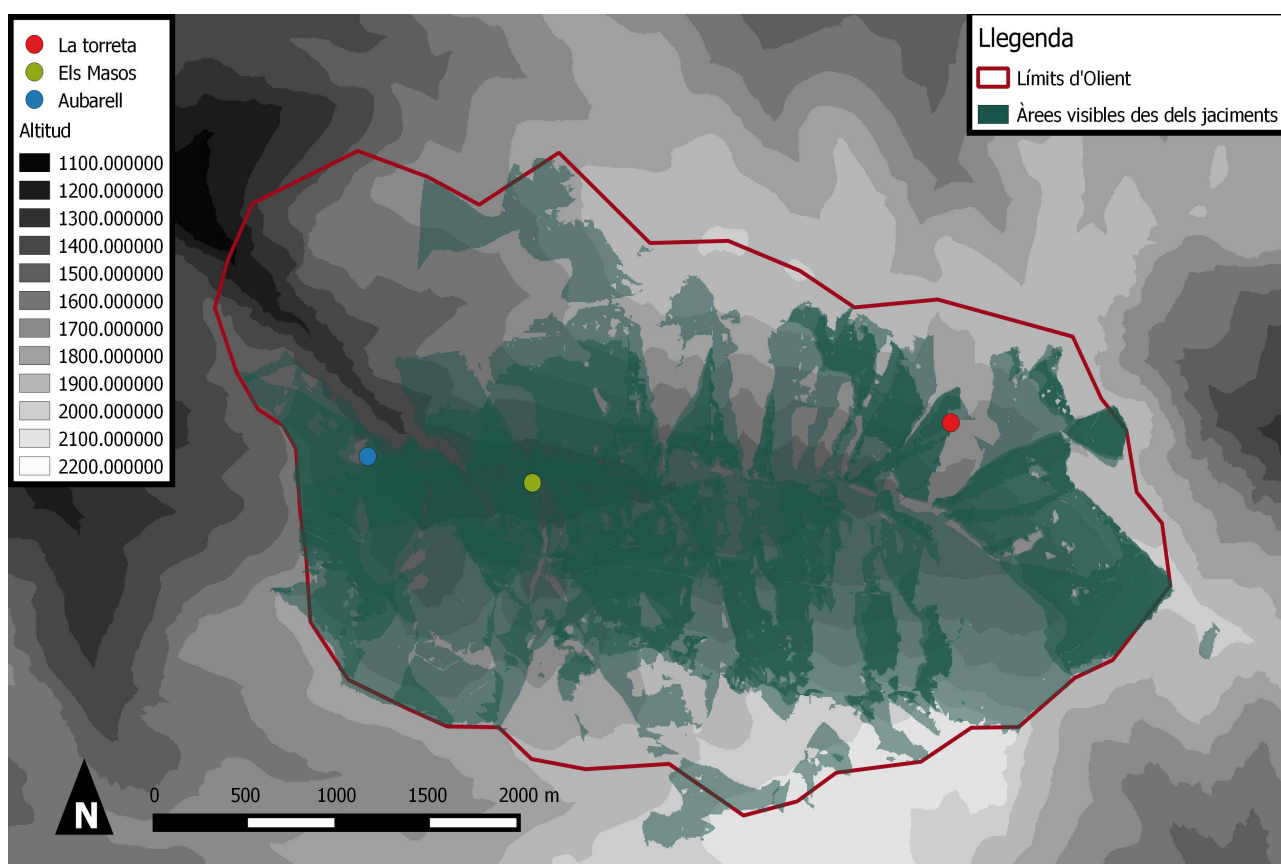

Fig. 6: Acumulació de les àrees visibles des de cada un dels tres jaciments.

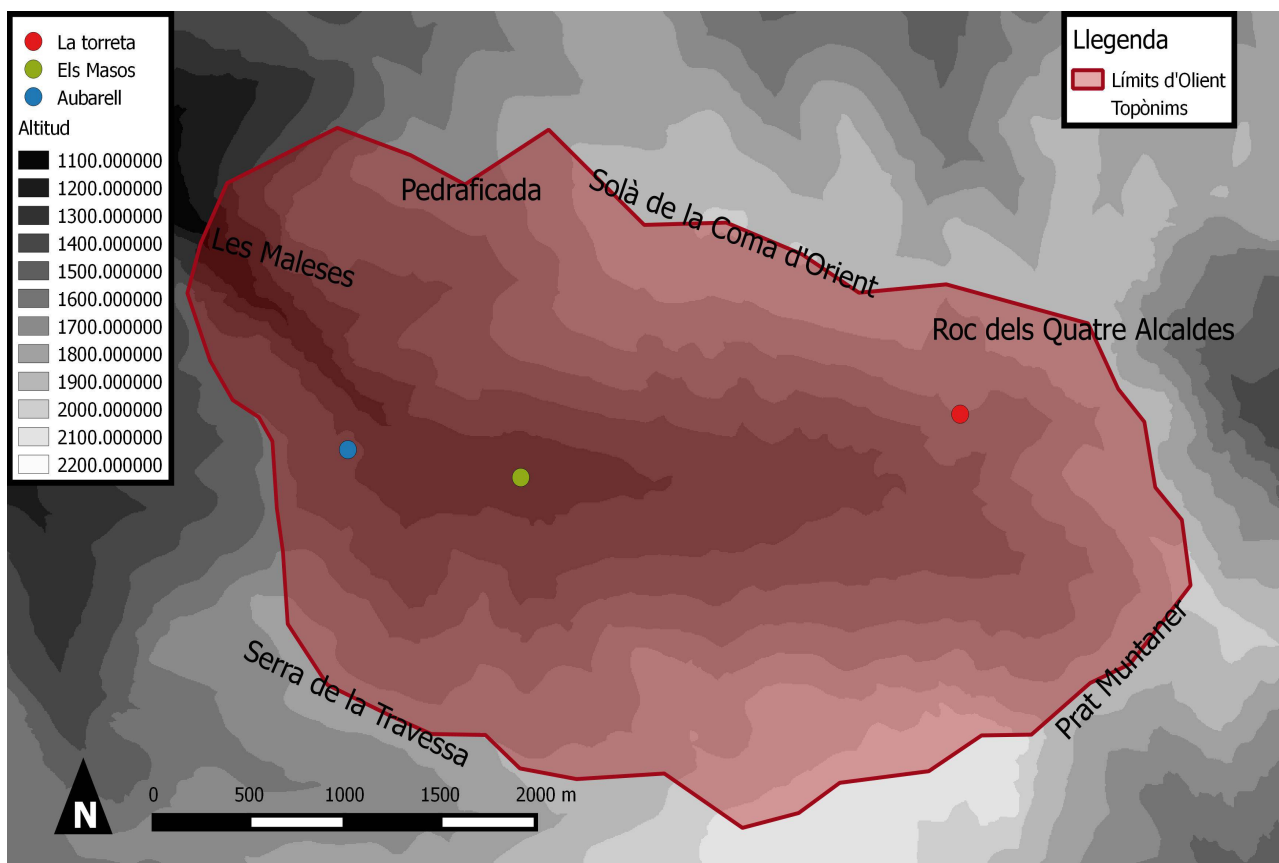

Fig. 7: Proposta de delimitació de l'Olient medieval. Marquem certs topònims com a punts de referència descrits en el text.

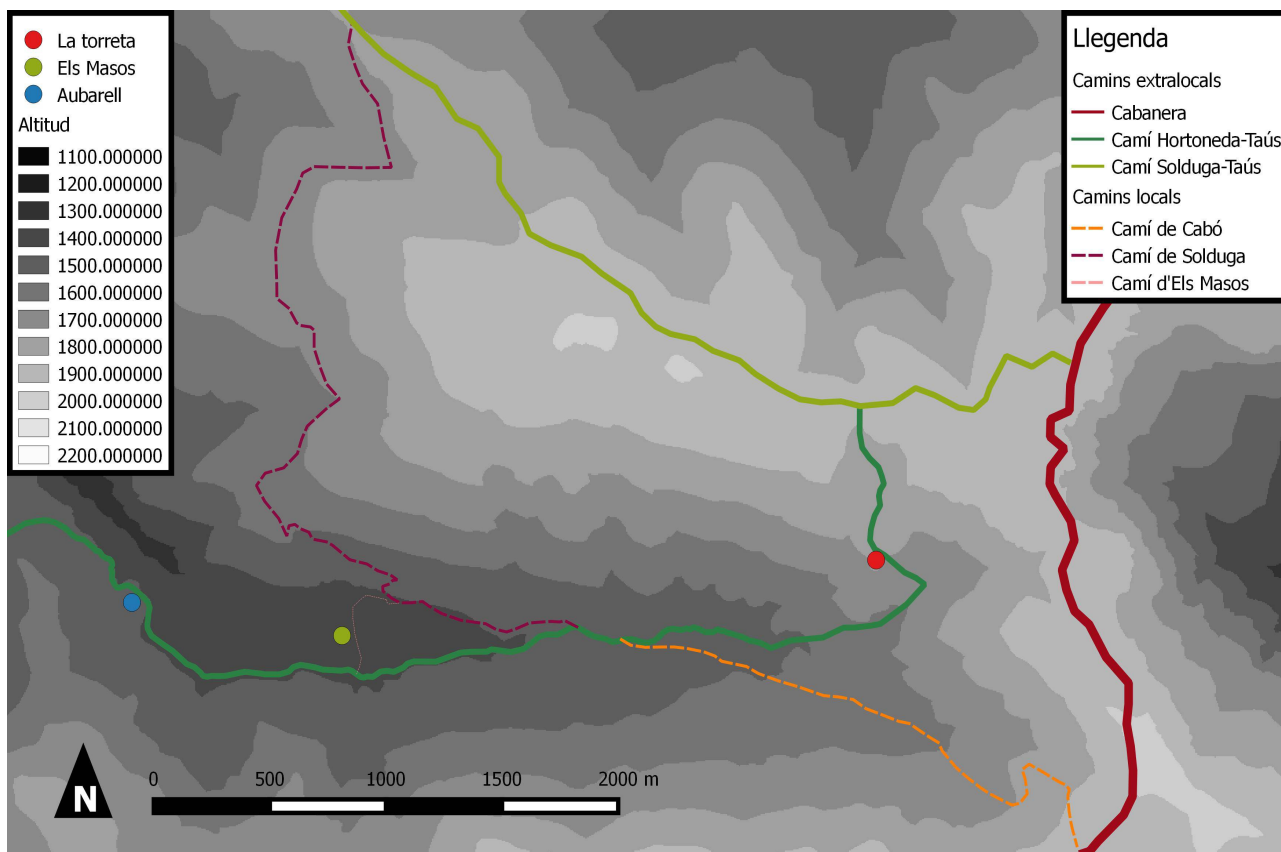

Fig. 8: Proposta de reconstrucció de la xarxa viària medieval d'Olient.

Fig.9: Vista de la Coma d'Orient des del nord. Amb una fletxa es marca la situació del jaciment d'Aubarell - Els casalots.

Fig. 10: Vista de la Coma d'Orient des del sud. Amb una fletxa blanca es marca la situació del jaciment de La torreta; amb una fletxa negra, Els Masos de la Coma d'Orient.

Fig. 11: Mur de l'edifici 1 del jaciment de La torreta.

Fig. 12: Mur de l'edifici 1 del jaciment de La torreta.

Fig. 13: Mur de l'edifici 1 del jaciment de La torreta.

La torreta
Fragment mur
Març 2016

Fig. 14: Fragment de mur relligat amb morter, probablement procedent de l'enderroc de l'edifici 1.

Fig. 15: Detall de la cantonada Sud-oest de l'edifici 2. S'observa el sistema constructiu en pedra seca, clarament diferent del de l'edifici 1.

Fig. 16: Vista de la cara Nord del sortint rocós de La torreta.

Fig. 17: Vista del turó d'Aubarell des de l'oest.

Fig. 18: Vista del turó d'Aubarell des del Sud-est; als peus d'aquest, la zona d'Els casalots.

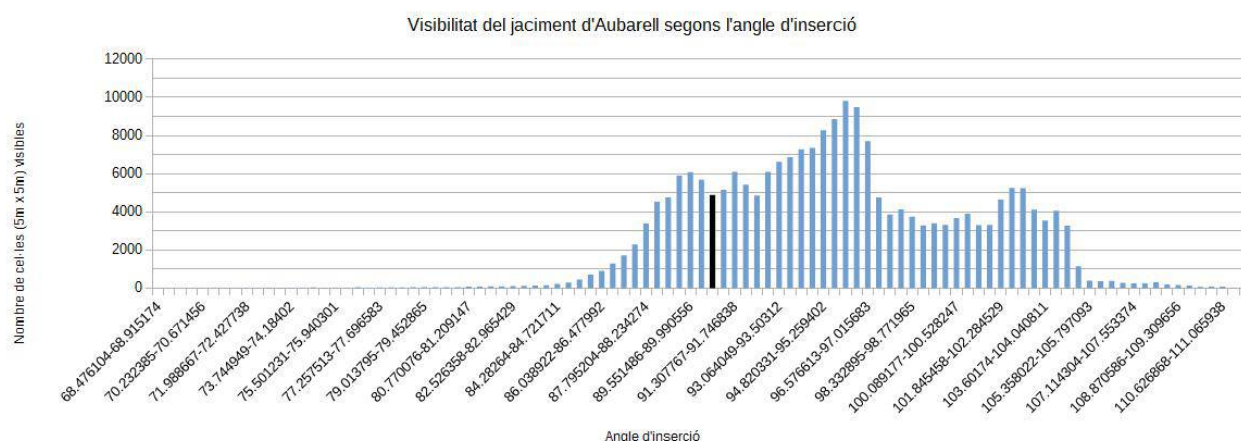

Fig. 19: Resultats de l'anàlisi de visibilitat del jaciment d'Aubarell. En negre, la franja dels 90° que divideix les àrees amb visibilitat d'alta inserció (<90°) de les de baixa inserció (>90°).

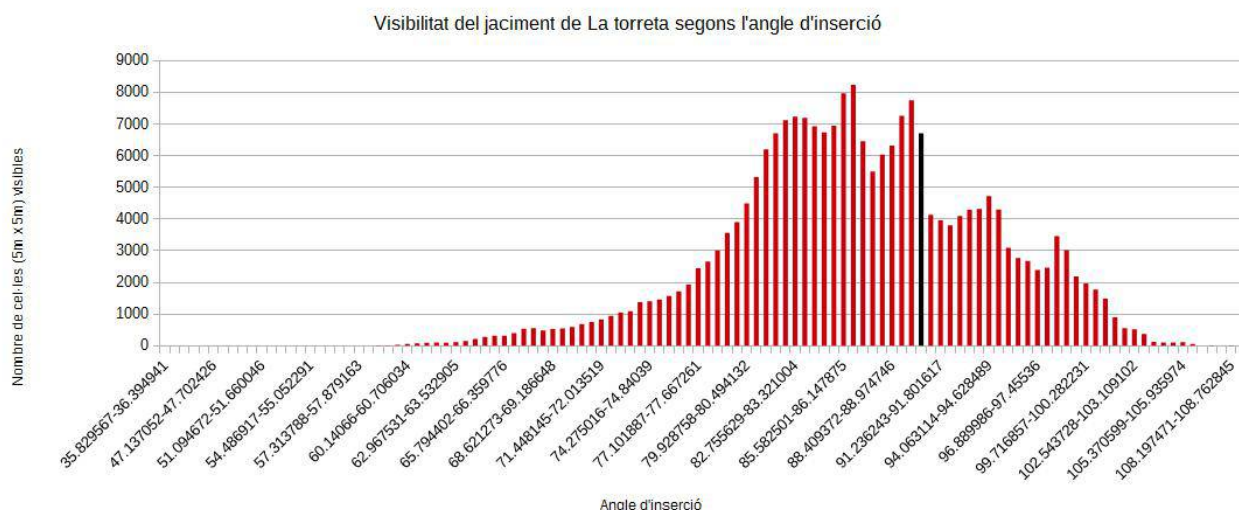

Fig. 20: Resultats de l'anàlisi de visibilitat del jaciment de La torreta. En negre, la franja dels 90° que divideix les àrees amb visibilitat d'alta inserció (<90°) de les de baixa inserció (>90°).

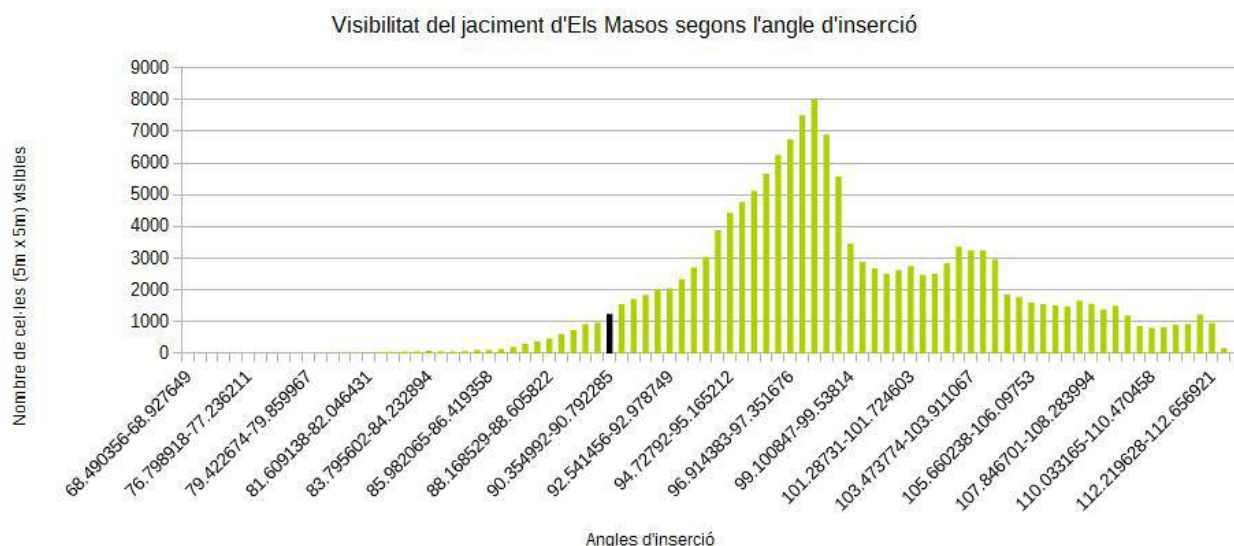

Fig. 21: Resultats de l'anàlisi de visibilitat del jaciment d'Els Masos. En negre, la franja dels 90° que divideix les àrees amb visibilitat d'alta inserció (<90°) de les de baixa inserció (>90°).

	Visibilitat total (hc)	Visibilitat d'alta incidència (hc)	Xarxa viària visible (m)
Aubarell	549,0725	99,575	7894
La torreta	567,5275	391,175	10416
Els Masos	376,1975	14,06	5901

Fig. 22: Dades resultants de les anàlisis de visibilitat dels tres jaciments.

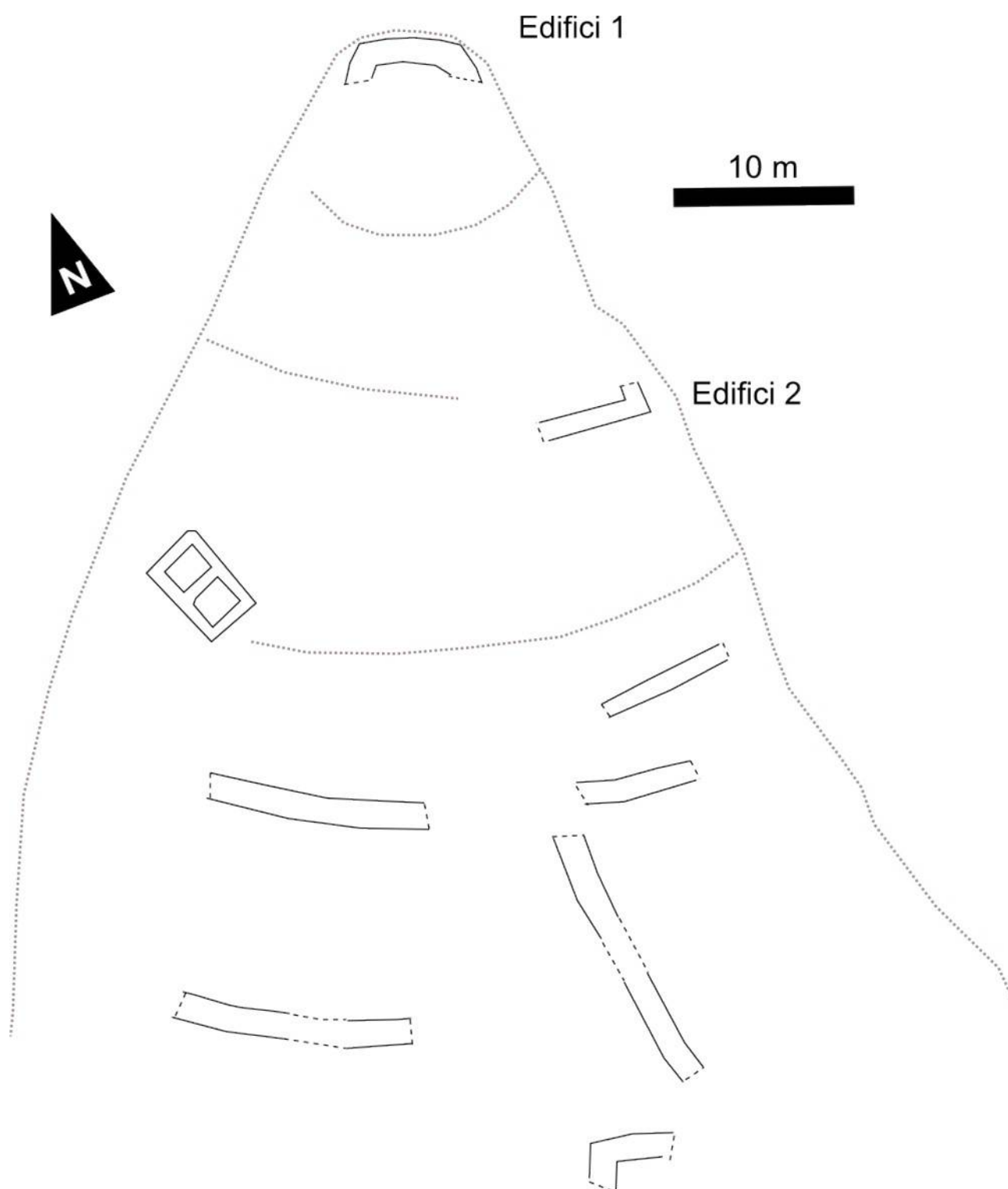

Fig. 23: Croquis del jaciment de La torreta.

Annex 2

Donació. *Pere Udaldard dóna al monestir de Sant Pere de les Maleses les dues terceres parts de l'església de Sant Martí de la Torre d'Orient, que té pels seus pares, per tal de redimir els seus pecats.*

A [Original perdut]

B còpia del segle XIV. Sevilla, ADM, Pallars, L.18, doc.1145.

R* Poblet, ADM, Pallars, L.18, doc.1145. Microfilm ex **B**.

C còpia del segle XVII. Estat de conservació regular, el paper presenta certa afectació a la part inferior. Sevilla, ADM, Pallars, L.18, doc.1140.

R Poblet, ADM, Pallars, L.18, doc.1140. Microfilm ex **C**.

L'exemplar **B** està copiat juntament amb un altre document (vegeu doc. 2)

L'exemplar **C** està copiat juntament amb altres documents (vegeu doc. 3)

In¹ nomine Domini Dei eterni et salvatoris mei Jesu Christi.

Ego Petrus² Udaldard³ Dei⁴ magnum mihi et satis ligitum esse videtur domum Dei edificare et rebus meis⁵ onerare atque concedere audiente predicatione⁶ et monita Sanctorum Patrum et⁷ quia elemosina a morte liberat anima. Hec cognoscente me peccati macula honestus expunctus⁸ de superna celorum pietate supplicante⁹ ei misericordia vos pius et misericors sit in peccatis meis propterea concedo atque¹⁰ trado ad domum Sancti Petri apostoli situm in saxo Maleto illa ecclesia Sancti Martini de ipsa turre de ipsa turre de Ulienne, ipsas duas partes que mihi advenit de parentorum meorum,¹¹ cum decimas et primitias¹² et oblationes quantum pertinet ad ecclesia super¹³ nominata et nichil ex inde opus meum reservavi, sed sicut¹⁴ obtinero in iam dictum locum ab integre ei concedo atque¹⁵ dono abbates uero mei et clericos et omnes ibidem servientes presencium¹⁶ cilicet¹⁷

1 precedeix el títol Sequitur alia carta de Sancto Martino de Ulien nuncupata **C**

2 segueix Udaardus cancel·lat **C**

3 Udaldardus **C**

4 manca **C**

5 misericordie **C**

6 predicatione **C**

7 manca **C**

8 compunctus **C**

9 supplicante **C**

10 adque **C**

11 morum **B**

12 primitias **C**

13 superius

14 sich **C**

15 adque **C**

16 presentium **C**

17 scilicet **C**

et futurorum hec ecclesia ita obtineant sicut¹⁸ ceteris¹⁹ alia audabimus et munificenciis²⁰ Sancti Petri apostoli pertinentibus usandi, exfructuandi, gubernandi seu faciendi quod voluerint²¹ faciant et habeant²² licentia. Et qui ista donatione irrumpere temptauerit ita²³ Dei omnipotentis incurrat et aliquibus sancta²⁴ dei ecclesia extraneus fiat et cum Juda Scariothis qui dominum tradidit participatione²⁵ habeat in super in quadruplum conponat et antea ista donacione²⁶ firma permaneat omni tempore.

S+gnum Petro Udaldus qui hanc carta donacione²⁷ rogavit scribere et testes rogare firmavit. S+gnum Arnall²⁸ Raimundi. S+gnum Arnal Guillem testes. Est facta ista carta donacionis²⁹ XIII kalendis marci sub³⁰ die et anno quod³¹ supra + sacerque Isarnus rogatus et Mironi sacer scriptor.

18 sich **C**
19 seteris **C**
20 munificentis **C**
21 noluerint **B**
22 abeant **C**
23 itam **B**
24 sanctis **C**
25 participatione **C**
26 donacione **C**
27 donacione **C**
28 Arnal **C**
29 donacionis **C**
30 sob **B**
31 que **B**

Donació. *Arnau Arnau dóna al monestir de Sant Pere de les Maleses la part que té de l'església de Sant Martí de la Torre d'Orient amb les seves dècimes, primícies i oblacions, pel remei de la seva ànima i la dels seus parents.*

A [Original perdut]

B còpia del segle XV. Sevilla, ADM, Pallars, L.18, doc.1145.

R* Poblet, ADM, Pallars, L.18, doc.1145. Microfilm ex **B**.

In nomine Domini eterni dei et salvatoris nostri Ieshu Christi.

Ego Arnalla³² Arnal donator sum Deo et domum Sancti Petri apostoli qui est situs in loco Maletto. Manifestum est enim quia placuit in animus meis et placet nullius quogenuscii imperio nec suadenas ingenio sed propria et expontanea mihi hoc elegi cum deo bona voluntas, ut tibi, predicto domo, cartam donacionis fecissem de quale porcione habeo in ipsa ecclesia de Sancti Martini cum decimas, et primicias, et oblaciones, cum quantum pertinet ad ipsa ecclesia nichil ex inde opus meum reservavi. Sic facere charta propter dominum et remedium anime mee vel de parentis meis. Et est ipsa ecclesia in comitatu paliarense, in loco ubi dicitur ad ipsa turre de Ulien. Sic dono ipsa ecclesia ad iam dicto domo Sancti Petri e cum exeo et regresio suo apropiro. Et de meo iure, in potestate eius trado vel ipsi servientes ad usandi et tenendi vel exfructuandi, tam presentes quam venturos, in Dei nomine abeant plenam potestatem. Et qui ista donacione disrumpere temtaverit iram Dei omnipotentis incurrat, et in super proptemporalis iudicio componat quantum hic resonat in dumplam ad predictum domum cum omnem suam in melioracionem. Et in antea ista scriptura firmis permaneat omni tempore.

Facta carta³³ mercedem largicionis seu donacionis XIII kalendas aprilis anno XXXV regnante Filipo rege.

Sig+num Arnal Arnal qui ista carta rogavit scribere et testes rogare firmavit. Sig+num Petro Arnal. Sig+num Folconi testes sunt. Guilelmus libre scripsit sob rogacione de Mironi presbitero die et anno que supra.

³² segueix Arnal cancel·lat

³³ segueix mercede cancel·lat

Testament. *Pere Udaldard atorga testament; deixa al seu fill Ramon la tercera part de la Torre d'Orient i fa diverses lleixes a monestirs i esglésies per la salvació de la seva ànima.*

- A** [Original perdut]
B còpia del segle XV. Sevilla, ADM, Pallars, L.18, doc.1145.
R* Poblet, ADM, Pallars, L.18, doc.1145. Microfilm ex **B**.
C còpia del segle XVII. Estat de conservació regular, el paper presenta certa afectació a la part inferior. Sevilla, ADM, Pallars, L.18, doc.1140.
R Poblet, ADM, Pallars, L.18, doc.1140. Microfilm ex **C**.

Aliud testamentum nuncupatum de la torre de Ulien

In nomine domini³⁴ nostri Jesu Christi et individue trinitatis qui est verus et unus deus³⁵.

Ego Petrus Udoldardus, qui sum plenus memoria et bona voluntate, ex punit in deus et trina maiestas vobis, omne facultatem meam, volo testamentum facere et tamen factum propter timorem mortis que ibi tutus sum a beato Iacobo. Hec est misericordia. Ex mea possibilitate vel hereditate de ipsam turrem III partem que mihi procedit dono filio meo Bernardo. Exstra, hominem que vocatur Raimundus Bernardus cum uxore sua Aulina quem dimitto ad beata Maria de G[er]re³⁶ propter redemptione [a]n[ime] me³⁷ vel [...] ³⁸ [...]minum in die iudicii sit mihi³⁹ in retributione. Et ipsam terra⁴⁰ in ipsa solana que Raimundus Galindus tenet pignorat per tres solidos, eam dimitto ad beato Petro qui est fundatus in Maleto propter anime mee. Et mulum que ego duxero dimitto ad seniore meo Sugnero et ad abbate Guillermo Miro et ad Girbertum Ato de Saort, unum vendetis eum de ipso precio accepto X solidos et date inde sex solidos ad debitoribus meis Isarnum III, a Ramon III, a Sancti Martini Baamol IIII solidos, et de hoc quod superaverit dimitte per tres partes: unam partem a Sancta Maria de Gerre, alia ad Sancto Petro de Maleto, alia ad Sancta⁴¹ Maria de Tremp. Et XII unzas de aureo⁴² quod mihi debet Artullus comes, VI unzas ad Sepulcrum, alias VI ad Sancto Petro ex Roma. Et hec omnia que super[±6]⁴³ est ad vos dimitto se[gnor] meus Sugner sub potestate tua. Et si de infantulum meum fuisse causa ut filios non habuisses ex legale coniugio, omnia ad vos remasisset vel ad filiis vestris que habetis ex legale coniugio. Et debrecor vos volde de habere que

34 *segueix Dei eterni et salvatoris cancel·lat*

35 *Domini interliniat*

36 *forat*

37 *forat*

38 *part il·legible a causa del mal estat del paper*

39 *mihi interliniat*

40 *terra interliniat*

41 *Sancta interliniat*

42 *e interliniada*

43 *forat*

dimitto ad filio meo vel elemosinas⁴⁴ ad istos supra scriptos sanctos vos fidelis sciatis inde, et si aliquis homo inquietase hoc, voluerit vos publicetis que propter eum voleat.

Fuit factum die et anno quo supra.

4

996 abril 1

El comte Borrell de Pallars dóna al monestir de Sant Pere de les Maleses, al Pallars, l'espluga i la villa de Baiarri i la basílica de Sant Sadurní, amb els seus delmes i primícies, per a la salvació de la seva ànima i la dels seus pares i germans.

Castell, P. 2010. *El monestir de Sant Pere de les Maleses*, doc. 3

5

[Finals del X]

El comte i senescal Borrell, en previsió de la mort, encarrega als seus marmessors, l'abat Isarn [de les Maleses] i Borrell d'Essach, que facin certes donacions als seus fills Isarn, Miró i Guillem; filles Ermengarda i Ava; muller Ermengarda; als monestirs de Sant Pere de les Maleses, Santa Maria de Gerri, Santa Cecília [d'Elins] en el comtat d'Urgell, Sant Vicenç d'Oveix, Sant Pere de Vilanega, Sant Pere de Burgal; la resta dels seus béns al seu fill Ermengol.

D'Abadal, R. 2009. *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, doc. 320

6

1071 juny 1

Publicació sacramental del testament de Ramon [Miró d'Orcau] per manament del jutge Albertí i Guillem levita, jurat pels testimonis Arnau Dacó i Gerall Berill sobre l'altar de Santa Eulàlia de la Seu. Deixava a la canònica de Santa Maria de la Seu les parròquies del mont Perella, és a dir, de Pedracals, Perella i Tella, amb el delme dels homes de Sequina. A Santa Maria d'Hortoneda la vila de Castelló amb el delme dels homes de la serra de Claverol. La resta havia de ser per a la muller Maria i els fills Pere, Gerbert, Guillem i Tedball. El testador havia mort la quarta setmana del passat mes d'abril.

44 s corregeix m

7

1081 abril 20

Pere Udalard dóna un capmàs a Gerri, al terme de la Torre d'Olient, amb el servei, plet i dues parts del delme, per haver recuperat el castell de la Torre d'Olient per intercessió de santa Maria i sant Vicenç.

Puig i Ferreté, I. M. 1991. *El monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV)*, vol. II, doc. 21

8

1097 gener 23

Pere Udalard dóna un home a Gerri, al lloc de la Torre d'Olient, en marxar cap a Jerusalem.

Puig i Ferreté, I. M. 1991. *El monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV)*, vol. II, doc. 56

9

1101 octubre 18

Pere Udalard dóna a Gerri un home a la Torre d'Olient, amb els seus familiars, el seu cens, servei i plet; així ho encarregà al seu oncle Sunyer, fill del comte Ramon.

Puig i Ferreté, I. M. 1991. *El monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV)*, vol. II, doc. 81